

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Diplomová práce

Zuzana Jasanská

**SROVNÁNÍ ITALSKÉHO ORIGINÁLU A ČESKÉHO PŘEKLADU VĚČNÉHO
PEKELNÉHO ŽALÁŘE**

**COMPARISON OF ITALIAN TEXT AND CZECH TRANSLATION OF VĚČNÝ
PEKELNÝ ŽALÁŘ**

Děkuji doc. PhDr. Jiřímu Pelánovi, Ph.D. za mnoho přínosných podnětů, spolupráci a čas, který této diplomové práci věnoval.

Zuzana Jasanská

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného či stejného titulu.

V Praze dne 20. 5. 2012

Zuzana Jasanská

ABSTRAKT

Úkolem diplomové práce je srovnání díla *La prigionie eterna dell'Inferno*, jehož autorem je Giovanni Battista Manni, a jeho českého překladu, který byl pořízen Václavem Matějem Šteyerem. *La prigionie* vychází v roce 1666. V lednu roku 1676 se objevuje Šteyerův *Věčný pekelný žalář*. Šteyer pravděpodobně překládal přímo z italštiny dle čtvrtého vydání Manniho originálu z roku 1669. V tomto vydání Manni změnil některé části v posledních kapitolách, tyto změny nalezneme také v českém překladu. Ani Manni nebyl ve svém díle původní. Inspiroval se traktátem španělského jezuita Juana Eusebia Nieremberga. Ve své práci jsem se snažila vysledovat, jakým způsobem Šteyer postupoval při převodu Manniho spisu, a to především na poli lexikonu, syntaxe a stylistiky. Zastavila jsem se také u toho, jak se v textech projevuje rétorika jezuitských škol.

Klíčová slova: Giovanni Battista Manni, Juan Eusebio Nieremberg, Václav Matěj Šteyer, *La prigionie eterna dell'Inferno*, *Věčný pekelný žalář*, struktura, srovnávání, exempla

ABSTRACT

The task of this diploma thesis is to confront the writing *La prigionie eterna dell'Inferno* that was written by Giovanni Battista Manni with its Czech translation that was made by Václav Matěj Šteyer. This piece of writing, *La prigionie*, was published in 1666 and the Šteyer's work in 1676. The writer Šteyer translated the text directly from the Italian one according to the fourth publication of Manni's master copy from the year 1669 because Manni changed there some passages in last two chapters and these changes are seen in the Czech version too. Neither Manni's writing was not original. He was inspired by a tract that was written by the Spanish Jesuit, Juan Eusebio Nieremberg. I observed the way how Šteyer proceeded in the translation of Manni's master copy, especially in the field of lexicon, syntax and stylistics. I also concerned how the rhetoric of Jesuit schools is presented by both authors.

Keywords: Giovanni Battista Manni, Juan Eusebio Nieremberg, Václav Matěj Šteyer, *La prigionie eterna dell'Inferno*, *Věčný pekelný žalář*, structure, comparison, exemplum

Obsah

1. Úvod	7
1.1. Giovanni Battista Manni	7
1.2 Juan Eusebio Nieremberg	8
1.3 Václav Matěj Šteyer.....	9
2. Barokní člověk a jeho poslední věci	11
2.1 Tradice příkladové literatury	11
2.2 Čtyři poslední věci člověka.....	11
2.3 Exempla	13
2.4 Kazatelství v období baroka	13
3. La prigione eterna dell'Inferno & Věčný pekelný žalář	15
3.1 Struktura La prigione eterna dell'Inferno	15
3.2 Struktura Věčného pekelného žaláře	16
3.2.1 Geneze vzniku Věčného pekelného žaláře	19
3.3 Přístup ke čtenáři	22
3.3.1 Motiv ženy	23
4. Komparace La prigione eterna dell'Inferno & Věčného pekelného žaláře	26
4.1 Slovní figury, eufonie a tropy	27
4.2 Lexikon	30
4.2.1 Jazykový obraz pekla.....	33
4.3 Syntax	35
4.4 Stylistika	41
5. Exempla La prigione eterna dell'Inferno & Věčného pekelného žaláře	45
5.1 Motivy lidového žánru	45
5.2 Poučení.....	48
5.3 Vlastní Šteyer.....	50
5.4 Srovnávání	51

6. Závěr	63
7. Riassunto	64
8. Résumé	67
9. Summary	68
10. Seznam použité literatury	69
10.1 Prameny.....	69
10.2 Sekundární literatura	69

1. ÚVOD

Diplomová práce bude zaměřena na srovnání italského díla *La prigione eterna dell'inferno*, jehož autorem je Giovanni Battista Manni, a jeho českého překladu, který byl pořízen Václavem Matějem Šteyerem. Nejedná se však o překlad v moderním smyslu slova. Jak uvidíme, jde spíše o přepracování předlohy a její rozšíření o mnoho přidaných částí. Budu se snažit vystihnout základní prvky, kterými se díla odlišují a charakterizovat, jakým způsobem Šteyer postupoval při převodu italského originálu do českého jazyka.

V následující kapitole bych ráda tyto dva autory nejprve představila.¹ V souvislosti s Manniho dílem se krátce zastavím ještě u jednoho spisovatele, a to Juana Eusebia Nieremberga.

1.1. Giovanni Battista Manni

Italský jezuita Giovanni Battista Manni (1606 – 1682) je známý především jako kazatel a rektor jezuitských kolejí v Modeně, Parmě, Mantově, Bologni a Piacenze. Napsal devatenáct asketických spisů, které byly ve své době čtenářsky velmi úspěšné.² Ze všech jeho děl je neznámější spis *Quattro Massime di Christiana Filosofia cavate da quattro Considerationi dell'eternità*, 1643 (*Čtyři zásady křesťanské filozofie, vytažené ze čtyř rozvažování o věčnosti*). V rozmezí let 1643 až 1660 vychází celkem ve 27 reedicích. Byl přeložen do mnoha jazyků. V roce 1676 je vydán také v Praze, a to pod názvem *Věvec věčnosti ze čtyř hlavních cvičení pospolu spletený a uvitý, od velebného kněze Jana Baptisty z Tovaryšstva Ježíšového v řeči vlaské na světlo vydaný, potom na řeč německou a nyní*

---

¹ V úvodní části budu především vycházet ze studie Aleny Wildové Tosi. Jedná se o studii, která je uvedena v závěru českého zpracování Věčného pekelného žaláře, viz Wildová Tosi, Alena. *Osudy Věčného pekelného žaláře a jeho místo v české literatuře*. In: Věčný pekelný žalář. Brno: Atlantis, 2002, s. 243-289.

² Soupis všech Manniho děl nalezneme v knize, která uvádí bibliografie jezuitských autorů, viz A. et A. de Backer: *Bibliothèque de la Comagnie de Jésus*, Deuxième série. Liège 1854, s. 382-384. Dostupné na <<http://books.google.it/books/>>, viz odkaz: <http://books.google.it/books?id=PgAVAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>

z německé na českou přeložený.³ Překlad byl pořízen Jakubem Ferdinandem Antonínem Urbou, listovním písařem a sekretářem Karla Leopolda Carretta, hraběte z Millesima.

Ne příliš rozsáhlé dílo bylo napsáno ve velice přístupné formě. Pro větší názornost je rozděleno na čtyři díly: věčnost duše, věčnost těla, věčnost království nebeského a poslední věčnosti pekla. Kniha je koncipována jako jakýsi soupis asketických praktik, které bychom měli dodržovat, abychom se vyhnuli peklu.

Další Manniho dílo, jež bude naším hlavním předmětem zkoumání, již tak úspěšné nebylo. Jedná se o *La prigione eterna dell'Inferno disegnata in immagini et espressa in Esempii al peccatore duro di cuore, dal padre Gio: Battista Manni Della Compagnia di Giesù (Věčný pekelný žalář, vykreslený v obrazech a vyložený v příkladech pro zatvrzelého hříšníka od otce Giovanniho Battisty Manniho z Tovaryšstva Ježíšova)*. Vychází poprvé v roce 1666 v Benátkách⁴. *La prigione* byla přeložena do němčiny, češtiny a polštiny. Německý překlad je uveřejněn ve stejném roce jako český (1676)⁵.

1.2 Juan Eusebio Nieremberg

Juan Eusebio Nieremberg (1595 – 1658) byl španělským jezuitou německého původu. V roce 1640 je vydán jeho traktát *De la diferencia entre lo Temporal y Eterno (O rozdílu mezi časným a věčným)*. Jedná se o rozsáhlé asketické dílo, které je pro nás zajímavé z toho důvodu, že se některými jeho částmi inspiroval Manni v *La prigione*. Přesněji řečeno použil osmou až dvanáctou kapitolu čtvrté knihy, ve kterých je popisováno peklo. Tyto kapitoly se nacházejí ve vydání *La prigione* z roku 1670 a dále. Na frontispicu Manniho díla z let 1670, 1673 a 1675 je uveden zápis: „*Cavato dalle opere del P. Gio. Eusebio Nieremberg*“ (převzato z díla otce Juana Eusebia Nieremberga)⁶.

---

³ Wildová Tosi, Alena. *Osudy Věčného pekelného žaláře a jeho místo v české literatuře*. In: Věčný pekelný žalář. Brno: Atlantis, 2002, s. 285n. Česká verze je přeložena z německého textu *Denck-Ring der Ewigkeit aus vier Haupt-Lehren zusammen geflochten* (München 1665), který byl pořízen z latinského překladu.

⁴ Ibid., s. 286n. První vydání se dnes nachází v knihovně v Neapoli (Biblioteca Nazionale, sg. Mikrofilmu 73.A.22/5)

⁵ Ibid., s. 285n. Jedná se o *Ewige Hoellen Peyn In Figuren vorgestellt und mit Exempel und Historien erklært*. Erstlich durch R. P. Joannem Baptistam Manni, der Societet Jesu Priestern, in Welscher Sprach beschrieben. Jetzo aller verstockten Suendern zur Warnung, und zu gemeinem Heil der Seelen, ins Teutsche gebracht. Sulzbach 1676.

⁶ Dle Wildová Tosi, Alena. *Barokní představa pekla očima tří jezuitů v Čechách, Itálii a Španělsku*. In: Baroko v Itálii – baroko v Čechách. Praha: 2003, s. 483–485.

Manni ale tyto převzaté části nepřepisuje doslovně, celkově je trochu pozměňuje. Vynechává všechny komplikované duchovní pasáže, které by text zatěžovaly. Oproti Nirerembergovi je Manniho styl spíše vyprávěcí s použitím hovorovějšího jazyka.

1.3 Václav Matěj Šteyer

O životě Václava Matěje Šteyera (1630 – 1692) se dozvídáme mnoho informací z jezuitských pramenů⁷. Víme o něm, že se narodil roku 1630 v Praze. Navštěvoval klementinské učiliště a v roce 1647 byl přijat mezi novice Tovaryšstva Ježíšova. Studoval v Praze filozofická studia a pak absolvoval všeobecnou scholastickou teologii v Olomouci. V roce 1669 byl pověřen společně s Jiřím Konstancem revizí starších českých překladů Bible, které by se neshodovaly s katolickou věroukou. V té době začínají oba jezuité pracovat na překladu Nového zákona. Šteyer chtěl vydat v češtině i ostatní biblické knihy, a proto přesvědčil matku, aby jeho dědictví věnovala na založení tzv. „Dědictví sv. Václava, neboli fundace pro tištění, skupování a vázání náboženských knih v českém jazyce a jejich rozdávání chudobnějším lidu zdarma.“ Tak se náboženské knihy mohly dostat do rukou i chudým lidem.

Jezuité vedli o svých členech pečlivé záznamy. Jednou za tři roky měli představení řádových domů povinnost hodnotit své podřízené. Právě v takových záznamech nacházíme, že Šteyer nejprve nebyl hodnocen příliš pozitivně, teprve až později u něj našli jeho nadřazení nadprůměrné nadání. Byl prý schopen učit na latinských školách, katechizovat, zastávat řídicí funkce. Považovali ho také za vhodného kazatele, dokonce ho doporučovali pro misijní činnost. Uznání získal také za svoji činnost překladatelskou a spisovatelskou. Jeho dokonalé vlastnosti pak byly vyzdviženy v posmrtném elogiu, ve kterém je představen jako skromný, laskavý a pracovitý muž, který udivoval svoje okolí tím, jak zvládal všechny svoje povinnosti.

V záznamech je také uvedeno, že vedl velice přísný život. Během zimy chodil v botách bez podrážky, tak docházel i do vzdálených kostelů, kde měl sloužit mši. Spal na zemi na holé slámě, nevládnul téměř žádný majetek. Po jeho smrti u něj našli jen starý

---

⁷ Dle Svatoš, Martin. *Osobnost, život a dílo Matěje Václava Šteyera T. J. v podání jezuitských pramenů*. In: M. V. Štejer. Žáček. Praha 2001, s. 151–176.

breviář, obyčejný růženec, pár svatých obrázků a medailonků, které jsou určené pro mládež chodící na katechismus.

Na závěr ještě zmíním jeho některá díla. Významným počinem, jak už bylo řečeno, byla jeho účast na překladu tzv. *Svatováclavská bible*, která měla nahrazovat *Bibli kralickou*. Šteyer dokončil překlad Nového zákona, na kterém předtím pracoval Jiří Konstanc. Na žádost knížete arcibiskupa pražského pak pokračoval na překladu Starého zákona. Zasáhla ho ale mrtvice, když tlumočil poslední strany Jóba.

V roce 1668 vychází dílo *Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti*, které bývá uváděno pod názvem *Žáček*. Jde o učebnici gramatických základů. Již zde si můžeme všimnout obdivuhodné jasnosti příkladů a přehledné struktury díla.

V roce 1691 byla pak vydána *Postila katolická*, která patřila k nejrozšířenějším kazatelským dílům v Čechách. Naposledy vychází v roce 1737. Šteyer v ní zúročil všechny svoje misionářské i pedagogické zkušenosti. Kniha měla sloužit jako pomůcka pro kazatele. Byla přehledně uspořádána, obsahovala mnoho rytin. Jednalo se o texty, které měly vysvětlovat evangelijní citáty. Nalezneme v ní mnoho exempel, mezi nimi i taková, která se nacházejí v samotném *Žaláři*.

Jezuitský medailon obsahuje také záznam o *Věčném pekelném žaláři*: „Přeložil do češtiny Pekelný žalář od P. Giovannioho Battisty Manniho TJ., v Praze, v akademické tiskárně roku 1676, v dvanáctkovém formátu.“ *Žalář* vychází 6. ledna roku 1676, ve stejném roce, ve kterém je vydán německý překlad Manniho *La prigione*. Zdá se být proto málo pravděpodobné, jak uvádí ve svém již zmíněném komentáři Alena Wildová Tosi, že by Šteyer mohl vycházet z tohoto německého textu. Kdyby tomu tak bylo, musel by ho mít k dispozici ještě před jeho tiskem, protože německá verze je opatřena datem 16. května 1676, což je jen pár měsíců po cenzuře českého vydání. Jak se tedy zdá, Šteyer překládal přímo z italštiny, podle čtvrtého Manniho vydání z roku 1669. Je ovšem zvláštní, proč není ve Šteyerově posmrtném elogiu uvedeno také to, že by překládal z italštiny. Nacházíme jen tento zápis: „Četné jeho práce včetně překladů z latiny a němčiny do češtiny, jimž věnoval jenom zlomek svého pracovního úsilí, máme dodnes k dispozici, aby ještě mnoho let sloužily spáse duší.“

2. BAROKNÍ ČLOVĚK A JEHO POSLEDNÍ VĚCI

Málo, ach! velmi málo bude vyvolených Božích, kteříž dojdou království nebeského! Mnoho, ach! příliš mnoho bude zatracených, kteříž se dostanou do ohně pekelného! Neníť to dětinský bubák, není to strašidlo na ptáky, není marný strach, nejsou marné pohružky, ale pouhá, jistá a věčná pravda⁸.

2.1 Tradice příkladové literatury

V mnoha dílech období baroka nacházíme stále se opakující témata věčného pekelného trestu a posledních věcí člověka⁹. Motiv pekla se objevuje velice často. Někdy je až překvapující, jak moc naturalistické jsou takové popisy, které si nijak nezadají s hororovými představami současnosti.

V české literární tradici se vyskytují obrazy pekla např. u Tomáše Štítného v *Řečech besedních*, který ovšem vychází zase z jiných autorů, především ze sv. Augustina, z Bible atd. Dále je to např. Sv. Jan Zlatoústý nebo *Výklady Mistra Jana Husa*, který opět odráží Bibli a církevní otce, pak také traktáty o čtyřech posledních věcech člověka např. *Srdečné knížky o čtyřech posledních věcech, totiž o smrti, soudu, pekle a o radosti nebeské* nebo dílo Havla Žalanského *O čtyřech věcech, které se nejposlednější jmenují* či překlady asketických spisů mnichovského kazatele Jeremiáše Drechsela.

2.2 Čtyři poslední věci člověka

Čtyři poslední věci člověka sestávají z božího soudu, pekla, nebe a případně očištění. Barokní kazatelé zdůrazňovali marnivost světa, nicotnost lidské existence, nutnost dobré

---

⁸ Manni, Giovanni Battista. *Věčný pekelný žalář (Do češtiny převedl Matěj Václav Šteyer)*. Brno: Atlantis, 2002, s. 135.

⁹ Dle Wildová Tosi, Alena. *Osudy Věčného pekelného žaláře a jeho místo v české literatuře*. In: *Věčný pekelný žalář*. Brno: Atlantis, 2002, s. 245-256.

přípravy na smrt a především na to, co nastane po ní. Pozemský život byl brán jen jako přechodné období, které však ovlivní to, zda se po smrti dostaneme do pekla či nebe.

Ach, není-liž to převeliká nesmyslnost lidská, pro zemské věci, které chtějí nechtěj v krátkém čase opustiti musíš, věčné nebeské zboží dobrovolně ztratiti a svou duši i tělo do neskonalého trápení přivesti?¹⁰

V takovém kontextu musíme vnímat i knihu *La prigione eterna dell'Inferno* a její český překlad *Věčný pekelný žalář*. Mohou působit až drastickým dojmem, protože jsou naplněny mnohými morbidními obrazy. Někteří čeští historici viděli ve Šteyerově *Žaláři* jen nástroj pro týrání duší věřících příšernými pekelnými hrůzami¹¹. Pokud se však podíváme na Šteyerův *Žalář* v kontextu dobových prací, pochopíme, že podobná vyobrazení kolovala mezi tehdejšími autory celkem běžně a že Šteyerovo pojetí nebylo žádnou výjimkou.

Úvahy o tom, co nastane po smrti člověka, odráží také výše zmíněný Nierembergův traktát. Zdůrazňuje pomíjivost všeho světského, časovou omezenost našeho pobytu na zemi. Od let 1150 – 1250 přibývá v literatuře k tomuto pojetí ještě přechodné místo očistce, které k posledním věcem člověka počítají katolíci na rozdíl od protestantů. Očistci věnuje velký prostor Kanisiův Katechismus, který byl nejužívanějším katechismem v Evropě 16. a 17. století. Musíme si uvědomit, že podle tehdejšího pojetí se do nebe měl dostat jen nepatrný počet lidí. Očistec tedy věřícím nabízel jistou naději, že stále bude existovat možnost dostat se do nebe. Zmínky o očistci nacházíme jak u Šteyera, tak u Manniho.

Obraz pekla byl tedy v tehdejší literatuře pevně zakotven. Autoři se snažili ukázat lidem správnou cestu, varovat je před peklem a dosáhnout jejich mravního přerodu.

Ó by se jich více kálo podobnými příklady, což by sobě dobře poradili! Než někteří tak jsou zatvrdilého srdce, že ani svým vlastním nebezpečstvím, patrně jim ukázaným, napravit se nedají nýbrž místo spasitelného pokání a napravení života hřích k hříchu přikládají [...]¹².

---

¹⁰ Manni, Giovanni Battista. *Věčný pekelný žalář (Do češtiny převedl Matěj Václav Šteyer)*. Brno: Atlantis, 2002, s. 164.

¹¹ Jedná se o Josefa Dobrovského, Jaroslava Vlčka, Jana Jakubce. Až Josef Vašica se poprvé zastává Šteyerovy práce, a to ve studii: Vašica, Josef. *Věčný pekelný žalář*. In: *České literární baroko*. Praha 1938, s. 113-127.

¹² Manni, Giovanni Battista. *Věčný pekelný žalář (Do češtiny převedl Matěj Václav Šteyer)*. Brno: Atlantis, 2002, s. 66.

2.3 Exempla

Zastavme na chvíli u exempl. V barokní literární tradici byla důležitým prostředkem pro vysvětlení a doložení někdy těžko pochopitelných pasáží z Bible. Jednalo se o krátké příběhy, kterými se kazatel snažil upoutat věřící, zvýšit jejich pozornost a přesvědčit je o pravdivosti předkládaných tezí.

Během 17. a 18. století si můžeme všimnout všeobecné proměny původně morálních výkladových exempl v texty blízké lidovým žánrům, v pověsti, pohádce a báchorky. Např. v knize exempl faráře Martina Pruggera, která byla přeložena do češtiny kapucínem Janem Kryštofem Třeboňským, se vyskytují motivy, které se objevují i v lidových vyprávěních. Jedním z dalších takových autorů je svatovítský kanovník Tomáš Jan Pěšina z Čechorodu, který v roce 1663 napsal dílo *Prodromus Moravographiae to jest Předchůdce Moravopisu*. Právě tomuto autorovi věnuje Šteyer svůj *Věčný pekelný žalář*.

Tak se postupně mění celkové vyznění textů. Primární funkcí není již snaha přesvědčit hříšníky, aby napravili svůj život, ale začíná být zdůrazňována spíše zábavná funkce literatury. Šteyer společně s Mannim stojí na pomezí těchto dvou přístupů. Nalezneme u nich jak postupy tradiční přesvědčovací literatury, a to v úvahách, v používaných citátech, ale pak také pasáže vyznačující se určitým uvolněním, ve kterých je nejvíce znatelný posun k lidovosti, jak na poli lexika, syntaxe, ale i stylu.

2.4 Kazatelství v období baroka

Jak bylo řečeno výše, včasná příprava na smrt byla jednou z nejdůležitějších složek života tehdejší společnosti. Podívejme se ještě trochu podrobněji na kazatelství 17. a 18. století, které bude pro pochopení našich porovnávaných knih také důležité¹³.

Ve středověku byla rozšířena představa přísných božích soudů. Do nebe se mělo dostat jen pár duší. Barokní kazatelé se naopak snaží dát věřícím více naděje. Nechtějí své posluchače jen děsit hrůzostrašnými příběhy, ale spíše v nich probudit víru ve spásný konec.

---

¹³ Dle Sládek, Miloš. *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*. Jinočany, 2000, s. 13–30.

Kázání se stávají až téměř kulturní událostí. Lidé byli schopni vážit dlouhé cesty, aby se jich mohli v neděli zúčastnit. Např. při kázání Josefa Hynka Bílovského si lidé přistavovali žebříky k oknům naplněného kostela, aby ho mohli alespoň zaslechnout.

Takový zájem byl způsoben celkovou atmosférou tehdejší doby, ale také velice přitažlivou formou kázání. Již se nejednalo o nudné výklady pasáží z Bible. Kázání byla mnohem uvolněnější a zajímavější. Kazatel si většinou vybral jednu nebo dvě zásadní myšlenky, které pak dále rozvíjel a dokládal na mnohých poutavě přednesených exemplech. Z kazatele se stává řečník v pravém slova smyslu. Používá bohaté alegorie, hledá nezvyklá slova a slovní spojení, uvádí paradoxy, protichůdná tvrzení, to vše aby zaujal svoje posluchače. Často je také oslovuje. Např. již zmíněný Josef Bílovský se obrací na věřící familiárními oslovením jako „Barborko, Kačenko“. Používá i veršované příklady: „Na světě jest lidu dosti, nic jim není do sytosti, po cizím statku dychtější, co vidí, to mítí chtějí.“ Kazatelé museli být velice sečtělí, aby věděli, kde mohou najít jednotlivé příklady, kterými by obohatili svoje projevy. Pro takové účely vznikaly kazatelské příručky, sbírky exempel atd. Velká část kázání se dochovala ve sbírkách zvaných postily.

Šteyerovu *Postilu* jsme již představili. Nyní se však jen letmo podíváme, jakým způsobem je styl *Žaláře* ovlivněn kazatelskými postupy. Šteyer se svým konceptem, který je blízký právě barokním kázáním, odlišuje od Manniho, jenž vytvořil dílo spíše popularizačního charakteru, které je založeno na většinou jen jednom stručně komentovaném exemplu. Šteyer se blíží až k homiletickému žánru. Jednotlivé kapitoly *Žaláře* by mohl klidně použít při některém ze svých kázání. Jedním z použitých postupů je například opakování jedné věty z biblického citátu a její variování napříč textem nebo používání velkého množství tázacích, zvolacích vět. Pro zdůraznění některých pasáží hromadí synonyma, hyperboly, opakuje některá slova, slovní spojení a celé věty.

K podrobnějšímu popisu Šteyerova, ale i Manniho stylu se ještě dostaneme. Tento drobný úvod slouží pouze pro dokreslení dobového pozadí, které ovlivnilo styl *Žaláře a La prigione*.

3. LA PRIGIONE ETERNA DELL'INFERNO & VĚČNÝ PEKELNÝ ŽALÁŘ

3.1 Struktura *La prigione eterna dell'Inferno*¹⁴

Manniho dílo *La prigione eterna dell'inferno* začíná úvodní úvahovou pasáží, která je zakončena exemplem. Tato první kapitola je jednou z nejdelších z celé knihy. V originále sestává ze šesti stran. Každá další z celkových pětadvaceti kapitol má pak zhruba dvě až tři strany.

Kapitoly nejsou řazeny podle obvyklého dělení na osm druhů trestů, které nacházíme např. u Nieremberga, ale ani podle sedmi smrtelných hříchů. Jsou rozvrženy tematicky. Prvních pět kapitol podle trápení jednotlivých smyslů: zrak, sluch, čich, chuť, hmat. Jedná se o kapitoly: Tormento del vedere (Trápení zraku neb vidění), Tormento dell'udire (Trápení sluchu), Tormento dell'odorare (Trápení od smradu), Tormento del gustare (Trápení koštu), Tormento del toccare (Trápení smyslu tknutí)¹⁵. Pak však následují kapitoly, které se zdají být řazeny spíše náhodně.

Kapitoly *La prigione* jsou vždy uvedeny expresivní kresbou celostránkového mědirytu. V horní části stránky je napsán název, ve spodní části se nachází latinský citát z Bible. Právě u těchto ilustrací by se měl čtenář zastavit a nechat je na sebe působit, aby pak mohl lépe pochopit a prožít předkládaná exempla. Za ilustrací pak následuje krátká obecná úvaha o hříchu, která většinou souvisí s následujícím exemplem. Úplně na konec je umístěno varování či krátké zamyšlení se nad předtím popsaným hříchem. V některých kapitolách však toto zamyšlení chybí. V textu se vyskytují latinské citáty, které nebývají přeloženy.

U Manniho díla je kladen velký důraz na obrazovou složku. Nabádá svého čtenáře či spíše diváka, aby obrazům věnoval opravdu důkladný pohled, aby se k nim vracel třeba i

---

¹⁴ V následující kapitole budu opět vycházet především z poznatků Aleny Wildové Tosi. Viz Wildová Tosi, Alena. *Osudy Věčného pekelného žaláře a jeho místo v české literatuře*. In: *Věčný pekelný žalář*. Brno: Atlantis, 2002, s. 243-289.

¹⁵ Tam, kde si jednotlivé kapitoly svými názvy odpovídají, užívám Šteyerův překlad.

stokrát a pořádně si je prohlédl. „Di più no vi basti spettatore di mirare una sol volta queste figure, ma tornate cento volte, e cento a contemplarle [...]“ (s. 8)¹⁶ (Dívat se na tato vyobrazení, diváku, nestačí jen jednou, ale stokrát a stokrát se vracejte a zamýšlejte se). Těmito obrazovými přílohami chtěl působit na svoje čtenáře a zpřístupnit knihu opravdu co nejširším vrstvám. Povšimněme si také, že oproti Šteyerovi jsou Manniho kapitoly mnohem kratší, exempla nerozvedená, úvahy co nejjednodušší. Vyhýbá se filozofickým úvahám, nerozvíjí text o další a další příklady, jako by už předem počítal s nevzdělanými čtenáři, kteří se budou soustředit spíše na obrazy.

Postup využití obrazů pro zvýšení názornosti nebyl v tehdejší době nijak originální. Autoři si byli vědomi účinku, který budou mít knihy doprovázené ilustracemi. Manni vytváří ještě další tři díla, ve kterých se objevují ilustrované přílohy. *La prigione* je s těmito díly spjata motivicky. V každé z těchto knih se Manni totiž věnuje jedné z posledních čtyř věcí člověka – smrt, soud, peklo, nebe. Je zajímavé, že ve všech těchto čtyřech knihách použil několik pasáží z Nierembergova traktátu, o kterém byla řeč již výše. První z těchto ilustrovaných děl s ústředním tématem smrti je *Varii e veri ritratti della morte disegnati in immagini ed espressi in esempii al peccatore duro di cuore, 1669 (Rozličná a pravdivá zobrazení smrti, znázorněná v obrazech a vyložená v příkladech pro zatvrzelého hříšníka*. Druhé, ve kterém znázorňuje nebe, je *Ritratti della gloria del Paradiso, 1670 (Zobrazení rajske slávy)*. Ve třetí knize pak popisuje boží soud, jedná se o *Il tribunale intolerabile di Dio giudicante, 1671 (Nesnesitelný Boží soud)*. Tak vnímáme *La prigione* jako součást vyššího celku, který je propojen tematicky motivy čtyř posledních věcí člověka.

3.2 Struktura Věčného pekelného žaláře

Na úplném začátku *Věčného pekelného žaláře* se nalézá dedikace Tomáši Janovi z Čechorodu (s. 9-10), pak následuje kapitola s názvem Zpráva o hrozných pekelných mukách (s. 11-19), která víceméně odpovídá druhému a třetímu oddílu Manniho úvodní části: *Al lettore o spettatore (Čtenáři či divákovi)* a *Esempio (exemplum)*, (s. 7-12). Dále u Šteyera

---

¹⁶ Tuto a následující ukázky uvádím z prvního vydání *La prigione eterna dell'Inferno* z roku 1666, které vyšlo v Benátkách a je uloženo v Bavorské státní knihovně. Tento exemplář se vyskytuje v digitalizované podobě, ze které vycházím. Viz MANNI, Giovanni Battista. *La prigione eterna dell'Inferno*. Venezia, 1666. [online]. [cit. 2012-05-02]. Dostupné z: <<http://books.google.it/books/>>. Verze: poslední úpravy: 29.7.2009.

nacházíme pět kapitol, které pořadím odpovídají Manniho *La prigione*. Jedná se o Trápení zraku neb vidění, Trápení sluchu, Trápení od smradu, Trápení koštu, Trápení smyslu tknutí. Pak je ale pořadí kapitol oproti Mannimu změněno. Někde jsou modifikovány i jejich názvy. Např.: *Tormento di donna disonesta, et impenitente dannata* (s. 86-88), (Trápení nepoctivé a nekající ženy) se u Šteyera vyskytuje jako Trápení lidí pro nedokonalou zpověď zatracených (s. 181–206).

Pro lepší představu uvedu v následujícím přehledu názvy Manniho kapitol v porovnání se Šteyerovým zpracováním. Všimněme si také poměru stran. V Manniho případě vycházím z originálu rukopisu z roku 1666 (viz pozn. 16). U Šteyera jde o nové vydání nakladatelství Atlantis z roku 2002 (viz pozn. 8). Z těchto dvou verzí také pocházejí všechny ukázky, které předkládám.

Tormento del vedere (s. 14-16) / Trápení zraku neb vidění (s. 21-23)

Tormento dell'udire (s. 18-20) / Trápení sluchu (s. 25-28)

Tormento dell'odorare (s. 22-24) / Trápení od smradu (29-32)

Tormento del gustare (s. 26-28) / Trápení koštu (s.33-38)

Tormento del toccare (s. 30-32) / Trápení smyslu tknutí (s. 39-44)

Tormento delle tenebre (s. 36-38) / Trápení temnotou (s. 51-55)

Tormento della rabbia (s. 40-42) / Hrozná zatracenců pokuta, nešťastné tovaryšstvo (s. 57-62)

Tormento della disperazione (s. 44-46) / Trápení zoufalsti (s. 63-69)

Tormento del fuoco (s. 48-50) / Trápení ohněm (s. 75-79)

Tormento dell'immobilità (s. 52-54) / Trápení nehejbání se z místa (s. 81-83)

Tormento dell'eternità delle pene (s. 56-58) / Trápení věčností trestů (s. 85-92)

Dannato tormentato in varii modi (s. 60-62) / Rozličná trápení zatracenců (s. 93-99)

Tormento cagionato dalla moltitudine de'dannato (s. 64-66) / Množství zatracenců (s. 135-143)

Tormento di draghi, serpi, scorpioni et altri mostri tartarei (s. 68-72) / Trápení od pekelných potvor (s.183-187)

Tormento de'regi sanguinari (s. 74-76) / Trápení tyranských králů (s. 177-181)

Tormento de superbi e crudeli (s. 78-80) / Trápení ukrutných (s. 45-49)

Tormento degli ubriachi e de besemmiatori (s. 82-84) / Trápení opilců (s. 101-104)

Tormento di donna disonesta et impenitente dannata (s. 86-88) / Trápení lidí pro nedokonalou zpověď zatracených (s. 105-115)

Tormento de mormoratori (s. 90-92) / Trápení těch, kteříž jazykem zhřešili (s. 127-134)

Tormento de pena de gl'avari (s. 94-97) / Trápení lakomců (s. 155-164)

Tormento de lussuriosi (s. 98-100) / Trápení chlípných (s. 117-126)

Tormento de tiranno (s. 102-104) / Trápení ukrutných tyranů (s. 71-73)

Tormento de peccatori impenitenti dannati (s. 106-108) / Pokuta nekajících hříšníků (s. 145-154)

Tormento e pena dell'inferno motivo per abbandonare i mondo (s. 110-112) / Pekelné muky rozjímati jest užitečné (s. 165-172)

Tormento e pene dell'inferno motivo di perseveranza (s. 114-116) / Pekelné muky vzbuzují k setrvání v dobrém (s. 173-176)

Tormento della durezza degli ostinati (s. 118-120) / Nesmyslnost těch, kteříž peklo za báseň mají (s. 189-197)

Vidění svaté Františky Římské (s. 198-207)

Pobožnost ke cti slz Pána Krista čtyrykráté rozličným časem za nás vylitých, za dosažení pravé zkroušenosti, abychom ušli peklu (s. 208-209)

Vidíme tedy, že nejen pořadí kapitol, ale i některé názvy si neodpovídají, stejně tak jako rozsah stran.

V každé kapitole se u Šteyera objevuje různý počet exempl, která jsou řazena tematicky podle názvů jednotlivých utrpení nebo hříchů. Exempla jsou pak propojena výkladovými texty, citáty a úvahami. Na závěr kapitol je vždy uvedena modlitba k Ježíši Kristu nebo Panně Marii. Tyto závěrečné modlitby jsou důležitou součástí textu, protože jsou motivicky spojeny s hlavním tématem, a tak podporují jednak uzavřenost jednotlivých částí, ale i celkovou strukturovanost textu. Šteyer pak ještě zvyšuje kompoziční vyváženost díla tím způsobem, že oproti Mannimu přidá na úplný závěr *Žaláře* jednu kapitolu navíc. Jedná se o Vidění svaté Františky Římské. Slouží jako pomyslné zrcadlo k úvodnímu exemplu první kapitoly Zpráva o hrozných pekelných mukách, ve kterém procházíme s anglickým novicem a jeho průvodcem peklo, a sledujeme jednotlivá utrpení hříšníků. Stejně tak se přehled trestů vyskytuje zde v poslední dodatečně přidané kapitole.

Ve vydání z roku 1679 pak k této závěrečné části Šteyer ještě připojuje modlitbu Pobožnost ke cti slz Pána Krista. Ovšem ve vydání z roku 1701 tyto dvě poslední kapitoly chybějí.

Vraťme se jen na chvíli k Životu svaté Františky Římské, kterým Šteyer rozšiřuje svůj *Žalář*. Jeho zpracování najdeme také v jiné Šteyerově knize, a to *Zrcadlo svaté aneb Životové světic milých Božích* (1678). Jako pramen uvádí osmou kapitolu druhé knihy jejího Života bez odkazu na jméno autora. Uvedený úryvek pochází z díla jezuita Giulia Orsina – *Život blahoslavené Františky Římské*¹⁷. Tento jezuita se inspiroval zápisem Giovaniho Mattiottiho, který byl Františčiným zpovědníkem, a ještě za jejího života sepsal Františčinu vidění pekla a očištění. Tolik k pramenům.

Při překladu, který se vyskytuje v *Žaláři*, se Šteyer víceméně držel předlohy. Jak tvrdí Alena Wildová Tosi¹⁸, zřejmě nechtěl do textu zase tolik zasahovat, protože se přece jen jednalo o přímý záznam ze života světice. Je pravdou, že pár pasáží trochu pozměnil, ale jen stylisticky. Pro větší srozumitelnost občas vypustil nějaké slovo, jiné zase naopak nahradil, ale nerozšiřoval originál o žádné vlastní myšlenky a další texty, jak činil s Manniho předlohou.

3.2.1 Geneze vzniku Věčného pekelného žaláře

Na titulním listu *Žaláře* nacházíme záznam:

Věčný pekelný žalář aneb Hrozné pekelné muky, obrazy a příklady v jazyku vlaském počtyřicetkrát na světlo vyšlými vypočetně [...].

Povšimněme si pasáže o počtu vydání italského originálu. Nejspíše nebude úplně pravděpodobné, že by Manniho dílo vyšlo do roku 1679 čtyřicetkrát. Zdá se, že se jedná spíše o Šteyerův omyl. Alena Wildová Tosi¹⁹ se domnívá, že se z italského údaje „quarta impressione“ (čtvrté vydání) stalo čtyřicáté „quarantesima impressione“. Šteyer podle ní vycházel z Manniho vydání z roku 1669, a to z toho důvodu, že právě toto pravděpodobně čtvrté vydání bylo doplněno o dvě nové kapitoly, které se nacházejí i u Šteyera.

---

¹⁷ Vita della B. Francesca Romana, raccolta da quello che di lui lasciò scritto Gio: Mattiotti, Canonico di S. Maria in Trastevere confessore della medesima Beata, et da quello che si trova prodotto ne gl Atti per la Canonizzazione di lei. Dal P. Giulio Orsino Romano, sacerdote della Compagnia di Giesu. Roma 1608.

¹⁸ Wildová Tosi, Alena. *Osudy Věčného pekelného žaláře a jeho místo v české literatuře*. In: Věčný pekelný žalář. Brno: Atlantis, 2002, s. 276-278.

¹⁹ Ibid., s. 259n

Alena Wildová Tosi dále uvádí, že se u Šteyera neobjevují kapitoly, které Manni převzal od Nieremberga, a obohatil jimi vydání z roku 1670. To vše mluví pro fakt, že Šteyer skutečně vycházel ze čtvrtého vydání z roku 1669, kde se tyto dodatky ještě nenacházejí. Je však také možné, že verzi z roku 1670 znal, ale jen tyto části nepoužil.

Manniho *La prigione* vydaná v roce 1669 obsahuje oproti ostatním verzím ještě navíc závěrečné tři strany, kde se nachází rytina „Emblém věčnosti“ s krátkým vysvětlením a básní, která byla psána v jedenáctislabičném verši. Nic z toho u Šteyera nenalezneme, což je zajímavým faktem, protože právě tento emblém je poměrně důležitý prvek.

Záznam z titulní strany pokračuje následovně:

[...] a nyní vnově na česko přeložené, ale přidáním jiných mnohých příkladů z rozličných hodnověrných spisovatelů vybraných velmi rozšířené a k spasitedlné básni i vejstraze všech bezbožných lidí podruhé na světlo vydané léta Páně 1679 [...].

La prigione byla pro Šteyera z větší části jen prvotním opěrným bodem. Rozšířil *Žalář* o mnoho úvah, citátů a exempel. Takový postup nebyl v tehdejší době nijak výjimečný. Manniho originál, ze kterého vycházím (viz pozn. 19), má sto dvacet stran, zatímco Šteyerův čtyři sta²⁰. Nemůžeme tedy mluvit o překladu, na jaký jsme zvyklí dnes. Jedná se spíše o přepracování předlohy, její doplnění a rozvedení.

Jakým způsobem tedy Šteyer postupoval? Některé části překládal, i když ne úplně doslova, jiné upravoval, přeskupoval, vkládal věty, slova a slovní spojení nebo je naopak krátil. Někde měl potřebu dovysvětlit pasáže, doložit je dalším exemplem či citátem. Můžeme si všimnout mnoha doplněných pramenů, jež Manni neuvádí. Základní text tedy rozšiřuje pomocí exempel, úvah, citátů, ale i vlastními podněty ze své kazatelské praxe. Převážná část knihy je Šteyerovým vlastním dílem. I když na druhou stranu s tímto výrazem musíme být opatrní, zvláště v kontextu doby, o které pojednáváme. Sám Šteyer píše o svém díle v úvodní dedikaci toto: „[...] všecka ta, sice dosti prodloužilá práce, kterou z rozličných spisovatelů sebraná a na česko přeložená jest [...]“ (s. 9). Jak už bylo řečeno, tehdejší běžnou praxí bylo přebírat již známá exempla, citáty a kázání od jiných autorů. Co však Šteyerovi upřít

---

²⁰ Jedná se o druhé vydání *Žaláře* z roku 1679, které bylo výchozím textem pro jeho nové zpracování v nakladatelství Atlantis v roce 2002, jež má 296 stran.

nemůžeme, je jeho výrazný umělecký potenciál, kterým byl schopen vše propojit dohromady a vytvořit uzavřený celek.

Manniho spis má celkově spíše populárnější ráz. Jednotlivá exempla jsou značně zkrácená. Hlavní důraz je kladen na zrakový vjem. Šteyer svým vlastním založením posouvá dílo do kazatelské sféry. Text obohacuje řadou biblických odkazů. Exempla rozšiřuje, dramatizuje je přímou řečí. Pokud se ale podíváme podrobněji na některé pasáže *Žaláře*, vidíme jeho silné přiblížení k folkloru. V exemplech nacházíme mnoho přísloví, rčení, přirovnání. Je v nich vysoká míra expresivity. Jsou to fabulačně uzavřené, někdy až vtipné příběhy, jež by často mohly být vydávány i samostatně. Šteyerův *Žalář* tak stojí na pomezí dvou přístupů, kdy se četba původně určená jen do kostelů postupně přesouvá k lidovým žánrům, jako jsou pověsti, pohádky atd.

Oba autoři používají zvláště exempla ze sbírky příkladů *Speculum exemplorum*, která byla již zmíněna výše. Šteyer ale inspiraci nacházel i u mnoha jiných kazatelů např. u díla holandského jezuita Henrica Engelgraveho (1610 – 1670) nebo u exempel jezuitů Antoina d'Averoulta a Ioannesa Majora. Často citovaným spisem je *Paedagogica Christiana*, jehož autorem je Francouz Jean Raulin.

Prameny jsou důležitou složkou děl z toho důvodu, protože přispívají k celkovému zvýšení důvěryhodnosti prací. Autoři chtěli, aby čtenáři považovali jejich slova za pravdivá. Proto v téměř každé kapitole neopomenou zdůraznit, že se jedná o obrazy věrně přenesené.

Jako se stalo tomu nešťastnému opilci, o němž tato jest hodnověrná zpráva (Spec. Exemp., dist. 5, ex. 106). (s. 101).

Per confermatione della qual verità narrasi da scrittore auttorevole [...]. (s. 45), (Na důkaz pravdivosti je vyprávěno důvěryhodným autorem).

Zatímco Manni dost často zdroje vypouští, Šteyer je v uvádění pramenné základny přece jen důslednější, ale stane se také, že pramen opomene uvést nebo že je pramen nepřesný, jako např. v následující ukázce, kde odkaz na pramen chybí.

Jaký by to smrad byl, hádati se může z následujícího příkladu: Byli dva klerikové, kteříž s sebou tu smlouvu učinili, aby ten, kterýž prvé umře (bude-li se Pánu Bohu líbiti jemu povolení dáti), ukázal se živému a oznámil jemu, jak se s ním děje na onom světě. (s. 31).

3.3 Přístup ke čtenáři

Vraťme se na úplný začátek *Žaláře*. V úvodní dedikaci Tomáši Janovi z Čechorodu Šteyer zdůrazňuje naději, kterou chce svým čtenářům a posluchačům přinést:

[...] tento hrozný meč Boží přisnosti, v této knížce vypsany, nemá se lidem ukazovati bez kotvy naděje Božího milosrdenství. (s. 10).

Mohlo by se zdát, že je vůči svému publiku oproti Mannimu shovívavější, ale toto tvrzení není zcela pravdivé. Plně platí snad pro první kapitolu, ve které se Manni na rozdíl od Šteyera obrací na své čtenáře jako na již zatracené hříšníky: „Al peccatore duro di cuore“ (s. 2), (K hříšníkům zatvrzelého srdce). Opakuje, že se již nevyhnutelně ženou do pekla, ve kterém si až na věky pronajali pekelný pokoj, bez toho aniž by vůbec tušili, jak vypadá. Šteyer není v této první kapitole tak důrazný, co se týče odsouzení svých čtenářů. Na druhou stranu nalezneme i u něj mnoho nepříznivých hodnocení svého publika: „Ó tvrdošíjný hříšníče!“ (s. 146) nebo

Pozastav se tu ještě, hříšný člověče, kdokoli Pána Boha směle urážíš a se veselíš v svých nepravostech [...]. (s. 90).

Dobráť za jisté jest bázeň zatracení, ale spojená s nadějí Božího milosrdenství: a dobrá jest naděje, ale spojená s bázdni [...].“ (s. 9).

Navozování kontaktu se čtenářem je výrazný prvek, který spoluvytváří celkový charakter obou textů. Šteyer je důmyslnější v typech oslovení. Vidíme časté proměny přístupů ke svému publiku. Manniho text v některých místech vyznívá více stroze a mechanicky. Méně vysvětluje, nevyskytuje se u něj tolik rozvíjených řečnických otázek. Zatímco Šteyer argumentuje, vše zpřesňuje.

V obou textech je zdůrazňováno, aby se čtenář zastavil a pořádně promyslel svoje skutky. Autoři se na svoje čtenáře neustále obracejí, utvrzují je ve svých názorech, snaží se je přimět k pokání. Jak v *Žaláři*, tak v *La prigionie* je výrazná apelativní funkce. Uvedu pár příkladů, ve kterých se autoři dovolávají svého publika.

Ó křesťanský člověče, pozastav se aspoň u vápenné pece neb u ohniště, a staráš-li se o spasení duše své, porozjímej trochu [...]. (s. 77).

Pozastav se, pravím, a porozjímej, jak hrozná jest věc na věky trápenu býti [...]. (s. 90).

Ty, laskavý čtenáři, často na ně zpomínej a je pilně uvažuj, k čemuž ještě tobě některý příklad poskytnu [...]. (s. 185).

Cristiano Lettore con questa figura, e con questo essemplio io vi hò condotto a vedere la prigionie orrenda, dell'Inferno [...]. (s. 12). (Křesťanský čtenáři, tímto vyobrazením a příkladem jsem tě zavedl do pekelného žaláře, abys viděl jeho hrůzu).

O tu, che leggi, dimmi vuoi essere di quei molti, o di quei pochi? Pensaci bene, perché si tratta, o d'un male eterno, o d'un bene sempiterno [...]. (s. 66). (Ó ty, který čteš, řekni mi, chceš být jeden z mnoha, nebo jeden z mála? Promysli to dobře, protože se jedná o věčné zlo, nebo o věčné dobro).

3.3.1 Motiv ženy

Šteyerův *Žalář* je na mnoha místech kriticky zaměřen proti ženám, jak bylo ostatně v tehdejší době obvyklé. Obdobný postoj nacházíme i u Manniho, i když ne zcela tak výrazný jako u Šteyera.

Ženy jsou tedy kritizovány v mnoha aspektech, ovšem vyjma světic, jako např. svatá Františka (s. 198-207) nebo svatá Lidvína (s. 86-88), které nejsou ani počítány mezi běžné ženy, ale je jim přisouzena spíše mravoučná funkce.

[...] svatou Lidvínu pannu, která třidceti osm let velmi těžké nemoci s velikou trpělivostí snášela a obzvláštní svatostí života se stkvěla [...]. (s. 87).

Vůči ostatním ženám si Šteyer žádné servítky nebere. Zdůrazňuje jejich upovídanost. Kritizuje jejich marnivost v dychtivé touze ozdobit se co nejhonosněji. Píše o ženách, které nejsou schopny dodržet dané sliby, za což se určitě dostanou do pekla. V jedné pasáži je dokonce obviňuje z čarodějnictví. V následující ukázce uvádí výčet špatných ženských vlastností.

Nejvíce lidí, a zvláště ženských osob, pro tyto čtyry hříchy nynějšího času zatraceno bývá a do horoucího pekla se dostává: pro chlipnost, pro přílišné šperky, líčení tváří a ozdobování těla, pro pověrky a čarování a naposledy pro dobrovolné zamlčování smrtedlných hříchů v svaté zpovědi, že se z nich pro hanbu jak náleží zpovídati nechtějí [...]. (s. 109).

Podívejme se na jiná místa *Žaláře* s podobným zaměřením: „Po muži ať jde žena, pro svůj nezkracený, utrhavý jazyk.“ (s. 129) nebo „[...] lakomá žena, chtějí peníze sobě zachovati a smluvivši se s manželem, všelijak zapírala, že žádných peněz od něho nepřijala.“ (s. 130). Dále pak: „Ale mnozí, a zvláště ženské pohlaví, raději poslouchají ďábla [...].“ (s. 147) a poslední příklad: „Řekniž tedy o těch mukách, kteréžs viděl, ty krajance tvé, čarodějníci, že se jistě do nich dostane, nebude-li časně pokání činiti, neboť v brzkém čase svůj konec vezme.“ (s.171).

Takové obrazy jsou pro nás zajímavé ale i z jiného důvodu. Ukazuje se v nich totiž silný prvek folkloru. Podobné motivy nalézáme i v pohádkách, pověstech aj. Ze stylistického hlediska se v těchto pasážích poněkud proměňují Šteyerovy obvykle používané jazykové prostředky ve srovnání s částmi, ve kterých jen kopíruje exempla nebo jiné zdroje, ze kterých vychází. Podívejme se na jednu ukázkou podrobněji.

Jedna matka měla velmi cnostného, tichého, mlčenlivého a nábožného otce, kterýž však větší díl svého života, poražen jsa těžkou nemocí, strávil na loži a mnoho sobě odporného snášel. Ale její matka byla právě protivných mravů, neboť nadmíru žvavá, utrhavá, všetečná. Žádný jí nebyl dosti dobrý a poctivý. Každému nějaký fliček zavěsivala, každého skutky přetřepávala, každého pomlouvávala. Pakli se jí kdo v nejmenší věci opřel neb s ní nedržel, tu hned oheň býval na střeše, hned se velikými hněvy na něho popouzivala a s ním se do svády a hadrování dávala. Krom toho ráda a začasť v hodpodách s ožralci a s hampejzníky obcujíc, konvice a skleničky sušila a se opíjela. Jakož pak z opilství snadno se přichází k nečistému tlampání, k smilstvu a k cizoložstvu (jakž dobře poznamenal svatý Pavel, řka: Neopíjejte se vínem, v kterémž jest chlipnost. Efez. 5,18), tak tato žena svou poctivost s rozumem začasť propila. (s. 119).

Na začátku ukázky je použita konstrukce, kterou jsou často uváděny pohádky, lidová vyprávění: „Jedna dcera měla [...]“. Další část je vystavěna na kontrastu, ve kterém je vyzdvížena dobrota otce, jenž je nositelem atributů svatých. K němu je dána do protikladu špatná matka. Kontrast je ještě zdůrazněn syntakticky, a to užitím odporovací spojky „ale“, kterou je věta uvozena. Ovšem zdůraznění negativních vlastností matky je docíleno ještě lexikálně, a to výtýkáací částicí „právě“, nadále pak výčtem jejích špatných vlastností: „žvavá, utrhavá, všetečná“. Tím stále nekončíme jmenování prostředků, které mají zdůrazňovací funkci. Jedná se také o opakování neurčitého zájmena „každý“ nebo o opakování výrazu „hned“. Všimněme si také lidových rčení jako: „flíček zavěšivala, oheň býval na střeše“. Na poli lexika pak nacházíme mnoho hovorových výrazů, jako např.: „žvavá, hadrování, hampejzník, tlampání“. Oproti pohádkám se však text liší, a to vsunutým citátem s odkazem na pramen: „Pavel řka [...]“. Jde o citát z Bible, který opět slouží pro zvýšení důvěryhodnosti díla.

Ukázka pochází z kapitoly Trápení chlipných, která odpovídá Manniho kapitole Tormento de lussuriosi (s. 98-100). Uvedené exemplum u Manniho nenajdeme.

U Manniho se však také objevují exempla, ve kterých jsou ženy podrobovány kritice, např. v kapitole Tormento di donna disonesta, et impenitente dannata (s. 86-88). Tuto kapitolu uvádí Šteyer pod změněným názvem Trápení lidí pro nedokonalou zpověď zatracených (s. 105-115). Podívejme se na krátkou citaci z této Manniho kapitoly. Šteyerův překlad druhé části této ukázky byl již uveden výše (viz s. 25).

Era certa misera Donna caduta in un peccato disonesto con un suo parente, ne mai vinta dalla Vergogna se ne confesò intieramente [...] Guardatevi, Donne, perché del nostro sesso molte per quattro peccati si dannano, della lingua, della libidine, delle superstitioni, e de´Sacrilegii in confessarsi. Leggano questo essemplio le femmine lascive [...]. (s. 87-88). (Byla jedna bídná žena, která upadla v nečestný hřích se svým příbuzným, ale nepřemožena studem nikdy se plně nevyzpovídala. Mějte se na pozoru, ženy, protože z vašeho plemene mnohé čtyřmi hříchy hřeší, a to hříchem jazykem, chlipností, pověřčivostí a rouhavými zpověďmi. Ať přečtou si toto exemplum ženy chlípne)

U obou autorů tedy převažuje negativní vnímání vůči ženám. U Šteyera je tato kritika přece jen silnější a nelichotivé narážky na ženy nalezneme na více místech jeho textu

4. KOMPARACE LA PRIGIONE ETERNA DELL'INFERNO & VĚČNÉHO PEKELNÉHO ŽALÁŘE

V následující části přistoupíme již k samotnému srovnávání našich dvou textů. Mým záměrem nebylo zachytit úplně všechny rozdíly, kterými se díla navzájem odlišují. Samozřejmě že takové srovnání bylo prvotním krokem, který bylo nutné udělat, a budu z něj vycházet. Zaměřím se především na ty jazykové jevy, které jsou v textech dominantní, a pomocí nich se je pokusím popsat a nalézt společné či odlišné momenty v obou pracích.

Mým cílem by mělo být dospět ke stylové charakteristice děl, protože je to právě styl, který určuje výběr jazykových prostředků, jejich uspořádání a organizaci v díle. Bude potřeba projít jednotlivé jazykové roviny, najít výrazné prvky a ty porovnat. V některých případech možná ani takové srovnání nebude možné provést.

Začnu slovními figurami a tropy. Poté bych se zaměřila na specifické rysy užitého lexika. Vymezila bych také sémantické vztahy mezi některými lexikálními jednotkami. Na poli syntaxe se nejprve zastavím na větné rovině. Budu sledovat, jakými významovými a formálními vztahy jsou propojeny jednak jednotlivé členy větné struktury, ale také samotné věty. Posléze přistoupím k nadvětné syntaxi a k prostředkům podílejících se na strukturovanosti textů a prostředkům tematických návazností. V kapitole Stylistika se podrobněji podívám na jezuitský ráz děl, na úvahové stylové postupy aj.

Ráda bych se pak v samostatné kapitole, která bude věnována exemplům, zaměřila na porovnání jednotlivých pasáží *Žaláře* a *La Prigione*. Bude to část postavená především na komparaci textů.

Chtěla bych tedy vysledovat, jakým způsobem se jednotlivé prvky podílejí na ustanovení celkového smyslu díla, najít místa jedinečnosti obou textů v konfrontaci s použitou všudypřítomnou jezuitskou rétorikou, která měla vliv na stylovou charakteristiku děl. Je možné, že se nám nepodaří najít mnoho jedinečných momentů. Snad je právě moment jedinečnosti zachycen ve způsobu propojení všech variant, pramenů a citací, který je zastřešen

jezuitským přístupem k literatuře. Mohli bychom díla vnímat jako jistou koláž, jejíž jednotlivé střípky odkazují k dalším textům, a které tak vytvářejí celek, ve kterém je intertextově propojeno mnoho jiných prací.

4.1 Slovní figury, eufonie a tropy

Často užívanou figurou je aliterace. Takové opakování hlásek a hláskových skupin na začátku sousedních či blízko stojících slov má zdůrazňovací funkci. Dochází ke vzájemnému propojení skupin slov. Slouží také k tomu, aby si čtenáři lépe zapamatovali jednotlivé úseky a opravdu si vzali ponaučení z předkládaných tezí.

Jak u Manniho, tak u Šteyera nacházíme také prostředky eufonie. V některých případech až kakofonie, záměrně uspořádané hlásky a slabiky, které navozují dojem skřípání nebo jiný sluchový vjem.

Autoři si dále libují v paronomasii, opakování slov se stejným slovním základem, které hromadí vedle sebe, a tím docilují celkové intenzifikace.

Další figurou je např. gramatický paralelismus.

Pro lepší představu uvedu některé příklady ze Šteyerova *Žaláře*.

[...] hněvání, rvačka a zlořečení, zvláště na ty, kteříž hříchů příčinou byli [...] hněvem řvátí a říkati [...] prazlořečený člověče, ty si jediná příčina [...]. (s. 60).

[...] nemyslíl sem a také byl bych nepomyslíl [...]. (s. 60).

[...] ráčí raditi [...]. (s. 165).

[...] přísahaje a proklínaje [...] křivopřísežník svým lakomství křivou přísahou [...]. (s. 131).

[...] o jiném utrhači [...] každému na cti utrhal [...]. (s. 129).

[...] jeden horlivý kazatel horlivě kázal [...]. (s. 81).

Jako tísta od řetězu odvázaná za psy běhati počala, až i z svého domu, v němž její poctivost vždycky na prodej byla, hampejz dělala. (s. 120).

[...] jacís plavci, plavíce se od Sicilie do Vlach [...]. (s. 177).

Také v *La prigione* jsou často opakovány stejné lexikální jednotky nebo jednotky s podobným slovním základem. V následující ukázce je navozen dojem hrčivého zvuku záměrným seskupením slabik obsahujících hlásku „r“.

In oltre non solo è prigione eterna, ma è prigione piena di tormenti, e di tormenti atrocissimi [...]. (s. 8). (Navíc to není jen věčné vězení, ale vězení plné muk, nesnesitelných muk).

O fuoco, o fuoco dell'Inferno: fuoco che squarcia la pelle [...] fuoco, al cui paragone il nostro fuoco è fuoco dipinto [...] fuoco, che non può spegnersi [...]. (s. 50). (Ó oheň, ó pekelný oheň: oheň, který trhá kůži [...] oheň, ve srovnání s nímž je náš oheň jen ohněm malovaným [...] oheň, který nemůže uhasnout).

Tyto figury jsou tedy důležitou součástí textů. Navozují sluchový vjem, který může být hodnocen pozitivně, ale i negativně. Takové slovní figury jsou použity se zcela jasným záměrem upoutání pozornosti čtenářů a zvýšení jejich smyslového prožitku. Nejde však jen o prožitek sluchový, důležité jsou také vjemy zrakové. Ty jsou zprostředkovány skrze ilustrace. Autoři chtěli působit na všechny smysly člověka, aby se nad textem řádně zamyslel.

Prvotním cílem obou autorů je tedy přesvědčit hříšníka, aby se napravil. Chtějí ho uvést do pekla, aby prožil všechny hrůzy a pak již více nehřešil. Ale jakým způsobem vykreslit a popsat pekelná muka? Často nacházíme nejistotu, jaké vhodné prostředky zvolit, aby byly dostačující pro vykreslení pekelných hrůz. Manni si na mnoha místech klade otázky, jak jen popsat to, co žádný z lidí nemůže pochopit, jak vyjádřit nevyjádřitelné?

[...] e vi faccio sapere, che lingua umana non può esprimere, quanto sieno gravi, orribili, insofribili. (s. 79). (a říkám vám, že lidský jazyk nemůže vyjádřit, jak jsou těžké, hrozné, nesnesitelné).

[...] tormenti, i quali superano ogni umano intendimento. (s. 31). (muka, která převyšují každé lidské chápání).

Se tutte le foglie de gl'arbori si cangiassero in lingue non ponno bastevolmente spiegare le pene dell'Inferno. (s. 32). (I kdyby se každý list stromů změnil v jazyk, nestačilo by to k vyjádření pekelných muk).

Také u Šteyera se vyskytují obdobné pochyby: „[...] trápení tak těžké, že ho nelze ani pérem vypsati, ani slovy dostatečně vyložit.“ (s. 81). Této pasáži odpovídá u Manniho: „[...] non sarebbe egli un dolore imparegiabile.“ (s. 53). (nebylo by pro to srovnatelné bolesti).

Jako jediné východisko vidí v popsání všech pekelných obrazů tak, abychom si je mohli představit pomocí našich smyslů. Snažili se docílit toho, aby čtenáři důkladně přemýšleli o pekelných obrazech, které jim byly předkládány v podobě ilustrací a textu. Chtěli svoje publikum zaujmout, a tak volili něčím neobvyklé jazykové prostředky, aby si čtenáři text zapamatovali a opravdu se jím řídili.

Na první pohled si všimneme značného množství hyperbol. Obrazy jsou tak záměrně zdůrazňovány. Vše je přeháněno, aby byla ještě zvýšena pozornost čtenářů. Většinou se jedná o vyjádření nějakého nevyčísitelné množství, které si ani neumíme představit: „innumerabili demoni“ (s. 20), (nesčíslní démoni), „numero è innumerabile“ (s. 65), (nesčíslné množství), „tornate cento volte, e cento“ (s. 8), (vraťte se stokrát a stokrát) nebo také u Šteyera: „nesčíslné množství“ (s. 61, 62, 86, 170), „tisíckrát hroznější muky a prudčejší oheň“ (s. 78), „Jistě sem toho tisíckrát zasloužil, nebo jestliže toliko pro jeden smrtedlný hřích hoden bývá člověk do pekla se dostat, já, kterýž sem jich na tisíce spáchal [...]“ (s. 89), „Tedy po tisíci tisíců milionů let netoliko nepřestanou jejich trápení [...]“ (s. 89), „Tak zaslepeni jsou mnozí lidé, že ačkoli tisíckrát jak z Písma svatého, tak z učení svatých otců jim se dokazuje [...]“ (s. 101), „nadmíru krásného nebeského města“ (s. 173 – 174).

Nacházíme však také výrazy smyslové synestezie: „[...] uprostřed makavých temností [...]“ (s. 54).

To vše je ještě zvýrazněno častým opakování slov a slovních spojení, dále však také akumulací, gradací, apostrofami nebo sugestivními otázkami.

4.2 Lexikon

Také výběr lexikálních jednotek podléhá primárnímu záměru autorů, tedy snaze přesvědčit hříšníky, aby se napravili. Nacházíme např. expresivní výrazy, familiární slova, pejorativa, augmentativa, deminutiva nebo frazémy větné i nevětné, přirovnání a mnoho jiných prvků, které všechny podporují apelativní funkci textů.

Zvláště Šteyer používá mnoho expresivních výrazů, jsou to především augmentativa, deminutiva, pejorativa, např.: „špatnické někdejší kochání“ (s. 121) nebo Manniho: „opericciula“ (s. 7), (dílko). Další ukázky pocházejí ze Šteyerova *Žaláře*, ke kterým vždy doplním Manniho verzi.

Když dlouho jacis močhubové byli v krčmě [...]. (s. 101). / Vagabondi entrorono in una taverna a bere e a bestemiare [...]. (s. 83). (tuláci přišli do krčmy popíjet a rouhat se).

[...] živ byv hovadsky, tak také svůj život hovadsky dokonal. (s. 117). / Cavaliere molto ricco, ma molto insieme celerato (s. 99). (Rytíř hodně bohatý, ale stejně tak ničemný).

[...] pekelná svině [...] znamení svinských tlap. (s. 110). / u Manniho není.

V *Žaláři* je zveličení lexikálních jednotek docíleno také slovtvorně přidáním prefixu „pře“, např.: přešeredný, (s. 117), přehrozný, (s. 152), hrubě předěšen, (s. 152), převeliké žáby, (s. 158), přukrutně, (s. 160), přestrašlivě, (s. 168), přeběda, (s. 121). Manni uplatňuje superlativ absolutní, jde o sufixové tvoření pomocí přípony „issimo“, např.: tormentosissima abitazione, (s. 4), (nejmučivější příbytek), infelicissimo, (s. 7, 14), (nejnešťastnější), stanza ricchissima, (s. 10), (pokoj nejbohatší), orribilissime figure, (s. 11), (nejhrůznější obrazy).

Dalším prostředkem, který je charakteristický především pro Šteyerův *Žalář*, je častý výskyt přirovnání, frazémů větných (příslíví, lidová rčení, pořekadla), ale i nevětných. U Manniho většinou takové příklady nenalezneme nebo opravdu jen zcela zřídka, např.: „[...] che la parola divina non si scrivesse in acqua. (s. 53), (aby slovo boží nebylo bráno nadarmo).

Šteyerův text však obsahuje velké množství takových slovních spojení, např.:

Přirovnání:

[...] dříve by se jako máslo rozpustily, nežli by mohl někdo okem zamžiknouti. (s. 118).

Jako tísta od řetězu odvázaná za psy běhati počala, až i z svého domu, v němž její poctivost vždycky na prodej byla, hampejz dělala. (s. 120).

[...] jako krkavci k mrše [...]. (s. 120).

Panna byla v slibu stálá jako straka na vrbě. (s. 131).

Mlčet jako peň [...]. (s. 151).

Tolik duší lidských padá do pekla, jako když padá z nebe ten nejhustší sníh [...] do očištky pak jich přichází cos málo, jako když se pomalu sníh trousí [...] Tolik duší přichází do pekla, jak mnoho bývá sněhových pejří neb sněžných kousků, když zimním časem hustě sníh z nebe prší. (s. 140-141). / Nell'Inferno l'anime diluviano in guisa di foltissima neve, quando fiocca nel cuor del inverno: nel Purgatorio scendono l'anime, come quando rara scende dal Cielo la neve [...]. (s. 65). (Do pekla duše padají jako nejhustší sníh, když padá v nejtuzší zimě: do očištky duše sestupují, jako když se jen sem tam snáší vločka z nebe).

Pálený do sebe jako do sudu lili [...]. (s. 102).

Frazémy větné a nevětné:

[...] za šocovici, za špatné pomíjející věci prodal. (s. 96).

[...] pozdě bycha honiti [...]. (s. 97).

Ó kdož mi to dá, abych byl jako za měsíců prvních, když skála vylévala mi potoky oleje? (s. 97).

[...] každému nějaký flíček zavěšovala [...]. (s. 119).

Straš chřestem baby a bubákem děti, já se ani chřestu, ani bubáka nebojím. Spíše upečeš pečení při malovaném ohni, nežli mne takovými básnivými pohružkami zastrašíš. (s. 146).

[...] tu hned oheň býval na střeše [...]. (s. 119).

Teprve teď boha zpomínáš, když ti již zašlo slunce [...]. (s. 164).

V rámci sémantických paradigmatických vztahů slovní zásoby si asi nejvíce povšimneme antonymie. Antonyma jsou v textech zastoupena hojně. Přispívají ke zdůraznění základního protikladu, na kterém jsou oba texty vystavěny, a to opozice zla vůči dobru, temna a světla, pekla a nebe. Uvedu ukázkou ze Šteyerova *Žaláře*:

Dokud byl dobrý, tak dobrý byl, že žádného nad něj lepšího nebylo: když pak zlým učiněn jest, žádného nad něj horšího se nenacházelo²¹. (s. 177).

Podívejme se ještě na jednu pasáž, kterou nalezneme i u Manniho. Pro srovnání uvádím nejprve text ze *Žaláře* a pak hned vzápětí z *La prigione*. Vidíme, že Šteyerova ukáзка je přece jen obraznější a rozsáhlejší.

[...] viděl most, pod kterým černá, zatmělá a nesnesitelného smradu mlhu z sebe vydávající řeka tekla. Za mostem rozkošné a zelenající se louky, vonným kvítím ozdobené, na kterých se býti zdálo shromáždění lidí v bílém rouše. A byla na tom místě tak líbá vůně, že tou líbostí ti, kteříž tam bydlili aneb se procházeli, nasyceni byli. Tam byli příbytkové rozliční a hojným světlem naplnění. Tam se předivné velikosti stavěl dům, který se zlatými cihlami zdíti zdál, ale čí by byl, věděti se nemohlo. Ano, i na břehu napověděné řeky byli někteří příbytkové, ale z nich některé ta smradlavá mlha docházela, některých pak dosáhnouti nemohla. (s. 196).

[...] un Ponte, sotto del quale correva un nero, e vastissimo torrente, da cui usciva un puzzolentissimo esalo. In capo al Ponte amenissime Campagne, e deliciosissime si vedevano ripiene d'una fragranza tanto mirabile, che sola bastava per renderne contenti coloro, che erano resi degni di pervenirvi [...] era la legge, che se coloro, i quali sopra di esso passavano erano huomini da bene col pie fermo, e sicuro ne arrivavano al fino: ma s'eglino erano peccatori nel tenebrosissimo, e sporchissimo torrente capitombolavano [...]. (s. 119-120). (most, pod kterým tekla černý a rozlehlý potok, ze kterého vycházel smrdutý výpar. Na začátku mostu byla vidět půvabná stavení, tak krásná a oplývající tak nádhernou vůní, že jen ta stačila ke spokojenosti těch, kteří jí byli hodni [...] platilo to, že ti, kteří po něm přešli pevným a jistým krokem až na konec, byli lidé dobří: ale jestli to byli hříšníci, zřítily se po hlavě do temného a špinavého potoka).

---

²¹ U Manniho se příklad nenachází, byť se jedná o stejné exemplum.

4.2.1 Jazykový obraz pekla

Jak už bylo řečeno, jazykové prostředky jsou vybírány tak, aby si čtenáři mohli všechno lépe představit a opravdu se vcítit do pekelných trýzní pomocí svých smyslů:

A queste voci apri tù, o peccatore ostinato, le orecchie del cuore, e intendi, che se non hai veduto l'Inferno ne vedi bene in queste carte il disegno [...]. (s. 38). (Těmto hlasům nastraž, tvrdošíjný hříšníci, uši srdce a věz, že jestli jsi neviděl Peklo, tak ho dobře vidíš na obraze na těchto listů).

Jak je tedy v textech ztvárněn obraz pekla? Autoři ho popisují jako prostorově zužující se místo. Sugerují pocit stísněnosti a přeplnění: „[...] a všechno plno hrůzy, bolesti a strašlivého hluku.“ (s. 175). Jde o těsný prostor, který nám neumožňuje svobodný pohyb. Místo, které je připodobněno k obrazu žaláře. Ovšem toto pojetí není invence ani Šteyera, ani Manniho.

Představa stísněnosti, omezenosti je pak ještě podpořena opačným pólem, a to pádem do hloubky, navozující strach z neznáma, nekonečna, kdy nemůžeme dohlédnout na konec propasti. To vše bývá vystupňováno uváděním protikladných pólů, o kterých již byla řeč: neznámá výška / neznámá hloubka, ohraničenost / nekonečnost.

[...] veden od anjela na vrch jakés velmi vysoké hory, pod kterouž bylo plno příkrých skal a přehluboké oudolí. Na kteréž když se s strachem díval, to' hle jeho vůdce znenadání strčil jej dolu, takže přes ty všechny skály po hlavě letěl až k zemi, na niž když dopadl, tak ho všechno všudy bolelo, jako by v sobě měl všechny vyvinuté oudy a polámané kosti [...]. (s. 183).

[...] vedl mne až na vrch hory, odkudž po jakés těsné a příkré cestě přišel sem na širokou a velmi rozkošnou rovinu, kdež se všechno krásně zelenalo a květlo [...]. (s. 171).

Další obraz, který se vyskytuje především u Manniho, je představa koupě, pronájmu pekelného pokoje: „[...] à gran prezzo comprare una casa [...].“ (s. 3). (koupě domu za velkou cenu), „[...] un disegnamiento della Casa Infernale da voi già comprata [...].“ (s. 4). (obraz pekelného domu vámi již koupeného), „[...] casa [...] con tutti gl'arredi.“ (s. 4). (plně zařízený dům), „[...] albergo Eterno d'anime infelici [...].“ (s. 4) (věčný příbytek nešťastných duší). Tyto úryvky pocházejí z první kapitoly *Al peccatore duro di cuore*, kterou Šteyer neuvádí.

V *Žaláři* je zmíněna představa domu či pokoje jen na málo místech, např.: „[...] přivedl ji do jakéhos tmavého domu, po kterémž ze všech stran rozlíhal se strašlivý hlahol [...].“ (s.121).

Zajímavá jsou také označení pro pekelné stvůry, např.: šeredný prašivec, rarášek, diblík, pekelní kuchtíci, černí psi, mouřenín. Jsou to pojmenování, které nám opět připomínají vysokou míru lidovosti *Žaláře*. U Manniho nenalezneme takové široké rozpětí v pojmenování pekelných sluhů. Nejčastěji používá substantiva jako „demoni“ (démoni), kteří pak bývají blíže klasifikováni adjektivy: *Demoni tormentati* (mučiví démoni), *Demonio in figura d'una brutta e smisurata Scimia* (démon v podobě hnusné a přerostlé opice) *Demoni in orribilissime figure* (démoni v hrůzných podobách)“.

Můžeme si také povšimnout opakujících se tematických okruhů, které vytvářejí významovou bázi textů a které sestávají z určitých lexikálních jednotek s podobným významem. Ty se podílejí na rozvíjení ústředního motivu věčnosti, nekonečnosti pekelného trestu. Uvedu dvě krátké ukázky.

[...] v pekle není žádného konce, žádného ulevení muk a žádného, ani nejmenšího v mukách potěšení [...] a protože každého dne, ano, i každé hodiny tisíckrátě sobě zoufají [...]. (s. 64-65).

[...] vždycky zatracence bude pálení, avšak nikdy jich nezkaží a nespálí, vždycky je bude mučiti, avšak nikdy jich neumoří, vždycky bude hořeti, avšak nikdy nevyhoří a nikdy zhašen nebude [...]. (s. 76).

Opakováním záporných a neurčitých zájmen: „žádný, každý“ a pak časových příslovcí: „vždycky, nikdy“ je zdůrazněna nekonečnost trestu, který nikdy neustane.

Lexikální pole tvořící významovou bázi textů sestává z následujících lexikálních jednotek:

Oheň

Plamen, oheň, hořeti, pálit, neuhasitelný

Fuoco, infuocato, cruciare

Čas - neukončenost

věčnost, (věčný, věčně), vřdycky, žádný, všickni, nikdy
perpetuo, tutto il tempo, eterno (eternità), infinito, sempre

Míra - nevyjádřitelnost

nesčílný, velmi, velice, převeliký
innumerabile, numero, moltissimo

Hrůza

mdloba, trápení (trápiti), bolest, muka, bídný, nešťastný, zlořečený, přenešťastný, přešeredný,
přehrozný (hrozný), přeukrutný, nesnesitelný
tormento, orrore, spavento, terribile (terribilità), male, pessimo, orribilissimo, orrendissimo,
infelicissimo, gravissimo, misero, maledetto, sbigottito, disperazione, attonito, rabbia, insopportabile

Peklo

čert, Lucifer, ďábel, mučírna, žalář
demonio, diavolo, Inferno, prigionero

Temnota

tma, propast, hluboký (hlouběji), hustý, těsný, mrákota, bouře
notte, tenebre, profondità, larghezza, strettissimo, notte, freddo

Posmrtné věci člověka

Hřích (hříšník), kázat, soud, duše, smrt, zpověď (zpovídat se), milost, spravedlivý (spravedlnost),
spasení

Spirito, anima, morto, peccatore, dannato, giudizio, pace, cuore, cielo, preghiera,

Obraz

vyobrazený, figura, příklad
occhi, disegno, ritratto, figura, specchio, esempio, libro, opericciuola, carta

4.3 Syntax

V syntaktické rovině textů začneme od nižší větné roviny, u které vymežíme nejčastěji užívané prostředky, kterými se od sebe autoři odlišují, ale i ty, které mají společné. Nadále se

podíváme na úroveň výpovědi, zvláště na příznakové konstrukce a jiné odchylky od standardní výstavby. Budu se snažit také ukázat, jakým způsobem je realizována obsahově-sémantická textová koherence. Nakonec se krátce zastavím u specifik v užívání interpunkčních znamének.

Šteyerův *Žalář* se vyznačuje střídáním rozvitých souvětí a krátkých holých vět. Podobně postupuje i Manni, ale již na první pohled vidíme, že Šteyerova souvětí jsou propracovanější. Vyjadřuje složitější vztahy mezi větami. Vytváří větné konstrukce, které jsou bohatě významově odstupňované. Je vidět, že je velmi dobře poučen v syntaktických pravidlech spojování vět. U Manniho nacházíme mnoho syntaktických nedostatků a nepřesností ve významových vztazích mezi větami, ale i na poli interpunkce.

Šteyer nejčastěji užívá spojovací výrazy, jež nejsou vyhraněné ve svých funkcích. Frekventovaný je odporovací významový poměr mezi větami, který slouží ke zvýraznění kontrastů. Nadále je to pak vysvětlující a důsledkový významový poměr, jež se u Manniho téměř nevyskytuje. Šteyer jím často rozšiřuje souvětí *La prigione* nebo přidává různé zpřesňující informace.

[...] a tak umřev, svou duši zavedl a tisíckrátě těžší, to jest věčnou pokutu (což jest nepochopitelná nesmyslnost) na sebe uvedl [...]. (s. 145).

Oba autoři často používají stupňovací poměr, a to dvojitě stupňovací spojky, jejichž užitím chtějí zdůraznit hrůzu pekelných útrap, která je ještě zvýšena opakováním slov a podobných větných konstrukcí.

[...] quella è non solo prigione perpetua, ma prigione eterna [...] che'ella non deve durare solo per lo spazio della vita d'un huomo [...] ma tanto durare, quanto durerà la vita di Dio [...] In oltre non solo è prigione eterna, ma è prigione piena di tormenti, e di tormenti atrocissimi [...]. (s. 8). (není to jen trvalé vězení, ale vězení věčné [...] které netrvá jen po dobu žití jednoho člověka [...] ale bude tak dlouhé, jak věčný bude Bůh [...] Kromě toho to není jen věčné vězení, ale vězení plné muk, nejkřutějších muk).

Podívejme se na Šteyerův převod daného úseku. Všimněme si navíc vložených vysvětlujících pasáží a pak rozšíření pomocí vedlejší věty přívlastkové.

Předně máš povážiti, že peklo jest opravdové vězení, a to velmi dlouhé, ano, věčné, protože nebude trvati na jeden věk smrtedlného člověka, který vždycky jest velmi krátký, byť se zdál dlouhý a trval na sta let, ale tak dlouho bude trvati, jak dlouho Bůh Bohem bude, to jest na věky věků beze všeho konce. Po druhé máš uvážiti, že pekelný žalář netoliko jest věčné, ale také plný nesnesitelných muk a nesčíslných trápení [...]. (s. 12).

Dalším velice frekventovaným prostředkem je výčet. Nalezneme ho jak u Manniho, tak u Šteyera. Jde o vypočítávání elementů, které se vztahují k té samé či různé skutečnosti. Často jsou takové výčty doplněné o shrnutí. Slouží pro zdůraznění apelu na hříšníky nebo pro zvýšení dramatickosti popisovaného děje.

[...] jaké by tu bylo na sebe vrčení, jaké štěkání, jaký hluky, jaké šusty, jaké hryzení [...] proroky, apoštolý, mučedlníky, vyznávače, panice a panny, slovem mnoho množství milionů svatých milých Božích [...]. (s. 58).

Dále se zastavíme u nejčastěji používaných typů výpovědi, a to především u odchylek od standartních způsobů v jejich realizaci.

V prvé řadě jsou to řečnické otázky a odpovědi, dále pak citově zabarvené zvolání. Otázky bývají zmnožovány za sebou. Jsou jimi vytvářeny opakující se řetězce, které podporují hlavní motiv kapitol. Tato schémata jsou charakteristická častým oslovováním, opakováním slov, citoslovci, částicemi, osamostatňováním větných členů, specifickým užíváním interpunkce. To vše přispívá ke zdůraznění přesvědčovacího rázu textů. Jde o oblíbený kazatelský postup.

A jak dlouho budou v těch trápení trvati? toliko-li přes jednu noc, neb jeden tejdén, neb jeden měsíc, neb jeden rok? [...] Tedyť jejich trápení nikdy nebude konce? Takt' jest. Nikdý. Nikdý. Tedy po tisíci tisíců milionů let netoliko nepřestanou jejich trápení, ale ani žádné naděje nebude žádného konce? Ach! Budu-li pro své hříchy zatracen, trápení mé nikdy nepřestane, ani nikdy nebude žádné naděje jeho skončení. I nejsem-liž tedy já právě nesmyslný člověk, že sám dobrovolně se uvrhuji do toho neskončeného trápení, moha se ho nyní, dokudž jsou dnové spasení, snadno vysvoboditi, budu-li jen chtíti činiti pravé pokání? (s. 89).

Za řečnickou otázkou následuje řečnická odpověď realizovaná v podobě akumulace podmětově-přívlastkových konstrukcí. Takové argumentování bývá zvláště v *Žaláři* zdobeno příslovími, rčeními.

Není to dětinský bubák, není strašidlo na ptáky, není marný strach, nejsou marné pohružky, ale pouhá, jistá a věčná pravda. (s. 135).

Uvedu pár dalších příkladů opakujících se konstrukcí: „Ach ouve, běda mně.“ (s. 88) / „Ach, já bídná! ach já přenešťastná! ach, jak mne to zlato přeukrutně pálí!“ (s. 160) / „Ah sia maledetta l'ora, sia maledetta l'ħora“ (s. 15), (Budiž zlořečená hodina) / „Ahime, ahime, ahime. Che mirabili cose, che cose orribili ho io vedute? e che avete voi veduto, o Padre?“ (s. 65), (Běda, běda, běda. Jaké neuvěřitelné věci, jaké hrozné věci jsem viděl? A co jste viděl vy, Otče?) / „Budiž zlořečen Bůh, kterýž mne stvořil! Budiž zlořečená země, kteráž mne nosila! Ať jsou zlořečeni rodičové mojí, kteříž mne zplodili! Zlořečeno buď všecko stvoření jak na nebi, tak i na zemi!“ (s. 152).

Další prvek výstavby textů, který stojí za povšimnutí, je způsob realizace interpunkce. Začneme dvojtečkou. U Šteyera slouží k uvození přímé řeči, ke zdůraznění slov, větných úseků nebo k uvození úvahy. Někde ji najdeme i na místě slučovací spojky „a“. Manni pomocí ní také vyjadřuje následnost v ději s jistým vysvětlením: „[...] camminando le strade della perdizione: e dunque fu il primo a morire [...]“ (s. 23), (jda cestami zatracení: a tedy umřel jako první).

Vykřičník, ale i otazník je mimo své tradiční funkce používán také pro zdůraznění slov a slovních spojení uprostřed větných úseků, čímž zvyšuje celkovou dramatičnost. Stejně funkce vyjadřuje i u Manniho.

V *La prigionie* se vyskytuje spojovací výraz „&“ ve funkci slučovací spojky (např. s. 41, 46. 49,70, 108).

U obou autorů je výrazně propracovaná strukturace textu jak horizontální, tak vertikální. Jde např. o přesné dělení do kapitol, které jsou vždy uvedeny ilustrací a nadpisem. Uzavřenost Šteyerovy struktury je pak ještě podpořena závěrečnými modlitbami a rámcovou první a poslední kapitolou.

Všechny prvky struktury jsou v první řadě vybírány tak, aby zohlednily v co nejvyšší míře adresáta a usnadnily mu recepci textů. Tímto zaměřením na publikum je pak ovlivněn celkový ráz děl. Máme před sebou homogenní celky, charakteristické ve své apelativní a edukativní funkci.

Jak už bylo naznačeno, tematické soudržnosti textů je docíleno opakujícími se motivy, slovy a slovními spojeními, ale i větnými strukturami. Např. u Šteyera jsou častým elementem biblické úryvky, jejich doslovné citace a modifikace, kterými je provázán celý text.

Jak těsná brána a ouzká cesta jest, kteráž vede k životu! a málo jest těch, kteříž ji nalézají. (Mat. 7,13) A jinde dí: Mnoho jest povolaných, ale málo vyvolených. (Mat. 22) Totéž dávno v Starém zákoně figurováno bylo, neboť 1. v potopě světa krom osmi lidí, kteříž v korábu zachováni byli, všickni jiní se ztopili a zahynuli (Gen. 7), 2. Když Bůh zkazil Sodomu a Gomoru, jediničkový Lot s manželkou a dvěma dcerami vysvobozen jest od zahynutí: jiní všickni, jichž bylo na tisíce, ohněm z nebe spadlým shořeli (Gen. 19), 3. asi šestkráté sto tisíc mužů [...] (Exod. 12)

Což všecko vyznamenávalo, že stokráté více lidí přijde k věčnému zahynutí a dostane se do pekla nežli do nebe [...]. (s. 135).

Na rozdíl od Manniho jsou všechny prvky více variovány, je zde více příkladů, citací, ale také vlastních myšlenek a doplnění. V *La prigione* také nacházíme biblické citace, ale většinou bez udání pramene nebo jde spíše jen o naznačení myšlenky v úvodu či závěru kapitol.

Moment opakování je tedy charakteristický pro tyto typy textů. Jedná se o anaforu a opakování celých slovních skupin při větném paralelismu, perifrázi a násobení objektů, což je všechno oblíbený prostředek kazatelské gradace.

[...] kde jsou všichni vespolek ouhlavní a věční nepřátelé, kde jeden proti druhému ustavičně válčí, kde každý každého nanejvýš nenávidí, každému, co nejhoršího může, činí, a čeho nemůž učiniti, vinšuje, kde žádný žádného nemůž strpěti, ani naň přátelským okem pohleděti, ani jemu dobrého slova dáti [...] (s. 59).

[...] quanto sarà insofribile l'abitare nell'Inferno frà tanto fetore, frà tanta puzza, frà tanti vermi, frà tanti scorpioni, frà tanta marcia, frà tante immondezze, frà tante sporcitie? (s. 24). (jak nesnesitelný bude pekelný příbytek mezi takovým puchem, takovým smradem, tolika červy, tolika štíry, takovou hnilobou, takovou nečistotou, takovou špínou?).

[...] Ahi questa veste, quanto mi pesa, ahi questo fuoco, quanto mi crucia: Ahi la disperatione, quanto mi tormenta [...]. (s. 31). (Ach, tento oděv, jak mě tíží, ach tento oheň, jak mě souží: Ach zoufalství, jak mě mučí).

Oba naši autoři nadále využívají lexikální prostředky, kterými strukturují text. Uspořádávají prvky do očíslovaných segmentů, katalogizují. Je vidět, že jsou poučeni v řečnické rétorice a vědí, jakým způsobem utřídit text, aby byl pro své adresáty co nejjasnější.

Jsou to slova jako zaprvé, zadruhé, předně, první důvod jest, la prima (první), nel soscritto esempio (v níže popsaném exemplu), naposledy nebo příslovce místa, času, nadále pak poučené využívání zájmených výrazů, kterými je také podpořena tematická návaznost. Pro lepší přehlednost nalezneme číslování některých pasáží, např. u Šteyera v kapitole, ve které rozvíjí a variuje jednu základní tezi: Trápení pekelné jest věčné. Opakuje zde slova, větné struktury. Vše je opět ještě podpořeno biblickými citáty.

2. Místo a pekelný žalář věčný jest [...] (Ekl. 14)

3. Tovně též oheň pekelný jest věčný [...] a Izaiáš dí: Dmýchání Páně jako potok síry zapaluje: ani ve dne, ani v noci neuhasne. (Iza 30 a 34)

4. Červ, totiž jejich svědomí zlé, kteréž je přeukrutně hrýzti a trápiti bude, také jest věčné [...]

5. Ortel Boží také jest věčný [...]

6. Slovem všecky muky toho nešťastného místa jsou věčné [...]. (s. 85-86).

U Manniho tak výrazně propracovaný systém zřetězovaných argumentů nenajdeme. Ale také jeho text je na mnoha místech dobře strukturován lexikálními prostředky, kterými jsou teze pospojovány dohromady.

[...] dovrete fare quattro riflessioni. La prima, che quella è non solo prigione perpetua [...] In oltre non solo è prigione eterna, ma è prigione piena di tormenti [...] Di più non vi basti spettatore di mirare una sol volta queste figure [...] Finalmente dopo d'aver mirato la figura [...]. (s. 8). (měli byste se zamyslet nad čtyřmi věcmi. První, že vězení není jen trvalé [...] Navíc to není jen vězení věčné, ale vězení plné utrpení [...]. Kromě toho nestačí ti, diváku, pozorovat tato vyobrazení jen jednou [...]. Nakonec, když jsi viděl to vyobrazení).

4.4 Stylistika

Jednotlivé stylistické postupy byly už v mnohém naznačeny. Stejně tak jako podmínky, které ovlivnily specifický výběr jazykových prostředků. Vymezili jsme dobové vlivy, působící na styl tehdejší děl, stejně jako jsme se alespoň částečně pokusili naznačit subjektivní faktory, vycházející z osobností autorů.

Nyní spíš už jen jednotlivé poznatky shrneme a podíváme se na některé výrazné stylové postupy.

Jak už bylo řečeno, na texty asi nejvíce působil vliv jezuitské rétoriky, kterou byli oba autoři ovlivněni a která formovala celkový styl jejich děl. Většina z těchto postupů a prostředků byla již zmíněna. Jedná se např. o gradaci, akumulaci, paronomasii, větný paralelismus, opakování slov, oslovení nebo zvolání, jsou to také mnohé prostředky stupňující dramatickosti situace, kterou mimo jiné dotváří přímá řeč v exemplech. Časté je oslovení čtenářů, čímž je navozena představa vedení dialogu mezi autorem a adresátem. To vše podporuje orientovanost děl na fiktivní publikum, které stojí neustále za textem a ke kterému oba autoři směřují veškerou pozornost zvl. při výběru vhodných prostředků a postupů. Můžeme si např. všimnout leckdy vtipných přirovnání, přísloví, ironie atd. (zvl. u Šteyera), a to za účelem uvolnění svých adresátů.

Na pozadí textů je tedy stále výrazný hlas vypravěče, který nás přesvědčuje o pravdivosti vyobrazených příběhů, směřuje nás určitým směrem, aby byl text správně pochopen. Je to hlas, který text strukturuje. Chce být slyšen, aby navodil co nejužší kontakt se svým publikem. Neostýchá se tyto svoje adresáty hodnotit, a to dost často ne příliš vybíravým způsobem. Nyní uvedu pár ukázek.

Hodnocení:

Ó nesmyslný človče! proč si tím zbožím, kteréhoš nemohls s sebou po smrti vzíti, nepomohl své duši k spasení? Nyní toho pykáš, než jižť veta [...] Hle, cos sobě zejskal zanedbáváním dobrých skutků a pácháním hříchů. Nebe si ztratil, do pekla si se dostal, v jehožto ohni budeš s mučiti na věky věků. Ó bláznce! [...] Ó prablázne! ó cos to učinil, že pro krátkou tělesnou rozkoš, kteráž brzo pomínula, zbavil si se věčné rozkoše, která jest tak veliká, že jí rovné ani oko nevidalo, ani ucho neslýchalo, ani srdce lidské vymyaliči nemohlo [...] Nebudeš nikdy na tvář Boží patřiti [...]. (s. 99).

Strukturace:

E qui prego il Lettore à far due riflessioni la prima, che gl'esempii allegati in questo opuscolo solo pigliati fedelmente da Libri degni di fede, che degna di fede senza dubbio è la Cronica di San Francesco, e la seconda [...]. (s. 71). (A zde tě prosím čtenáři, dvakrát se zamysli, jednak že příklady uvedené v tomto díle jsou věrně vybrány z knih důvěryhodných a že hodna důvěry je bezpochyby Kronika svatého Františka, a zadruhé).

Ironie:

A tu hned v patách jiní čerti nešťastného Udonu ohnivým řetězem za krk uvázaného přivedli k svému knížeti, jež kníže ihned přivítalo těmito slovy: Vítej, milý hoste, výborný obhájce a rozmožiteli našeho království. Odměním' se tobě i všem věrným přátelům našim podlé jednoho každého zasloužilosti [...] Ustalt' tento náš miláček od cesty, slušit', aby se posilnil [...]. (s. 151).

Jeden z výrazných stylových postupů je úvaha. Jedná se o zamyšlení se nad tezemi ve formě fiktivního dialogu. Oba autoři kladou a zodpovídají otázky. U Šteyera je tato forma více rozpracovaná. Jde o argumentaci, dokládání pravdy, snahu o její potvrzení i u jiných autorů, jejichž pravda je brána jako nevyvratitelná.

U Manniho nalézáme spíše fragmenty, náznaky myšlenek, které nejsou vždy dovedeny do konce. Chybí závěr či úvod, myšlenky jsou jako by vytrhovány z kontextu. Je pravdou, že ani u Šteyera nejsou úvahové postupy vždy uzavřené, propracované, ale ve většině případů tomu tak je.

Často nacházíme takové schéma, ve kterém je rozvedena úvaha nad nějakým citátem nebo předvedeným exemplem. Pro představu uvedu pár ukázek jak z *La prigione*, tak ze *Žaláře*.

[...] pozastav se, pravím, a porozjímej, jak hrozná jest věc na věky trápenu býti byt' pak krásně muka sama v sobě těžká nebyla. Neb dejme to, že by někdo v pekle nic jiného netrpěl nežli to, že by [...] Neb kdyby měl kdo zde na světě přes svůj celý život, kupříkladu přes třidcet celých, čtyřidcet neb padesáte let tak bez přestání ve dne v noci [...] Pověz nyní, kdyby ty přehrozné muky tolik tisíc let někdo snášeti musil, kolik zrn žita vejde do strychu, jak dlouho musil by se trápati? [...] Kdyby božskou mocí zachovány byly všechny vody, co jest jich ve všech loužích, rybnících, řekách, mořích celého světa, a v tisíci letech toliko jedna krůpějíčka z těch vod ubyla, ach milý Bože, jak mnoho množství milionů let projíti by musilo, prvé nežli by se jeden nejmenší rybníček vysušil, co pak by let

prošlo, nežli by jedna řeka neb moře vyschlo? [...] Avšak jistá věc jest, že by předce někdy byl konec toho ubírání a přišel by čas, že by ani jednoho pískového zrnýčka více nepozustávalo. Co pak? Přestalo-li by také tehdáž trápení některého člověka zatraceného v pekle? Nikoli. Ano, byť i sto tisíc takových tak vysokých, ano, vyšších pískových vrchů po tak prodlouženém ubírání sebráno bylo [...]. Dobře tedy pravil svatý Bernard, že zatracenci, souce daleko vzdáleni od blahosalveného ráje nebeské vlasti [...] (lib. Medit., cap. 3) [...] Dobřet' tedy napomínal jednoho každého člověka svatý Bernard (serm. 27, de modo bene vivendi), řka: [...] Proč? Protože z pekla není žádného vysvobození. Ó hrozná, ó strašlivá věčnosti! (s. 91-92).

[...] Na kteroužto otázku odpovídám takto: To jest z Božího Písma a svatých otců věc dokonce jistá a neomylná [...] Odejďte ode mě, zločecení, do ohně věčného, kterýž připraven jest d'áblu i anjelům jeho. (Mat. 25) [...] Jestližeť tedy d'ábel a jeho anjelové [...], proč by lidské duše, když nejsou s svými těly sloučené [...] Ano, což jest právě předivné, někteří tak bývají zatvrzelého srdce, že byť pak i samo horoucí peklo viděli, však života napravití nechtějí. (s. 194-195).

Jsou to tedy lexikální prostředky, které utvářejí úvahovou strukturu textu. Nadále spojovací výrazy, způsob kladení otázek a následných krátkých odpovědí, ale i větná struktura, která podporuje úvahový ráz úseku.

U Manniho často taková úvaha působí spíše jako návod nebo poučení, na co mysliti, čemu se vyvarovati.

A queste voci apri tù, o peccatore ostinato, le orecchie del cuore, e intendi, che se non hai veduto l'Inferno ne vedi bene in queste carte il disegno [...]. (s. 38). (Těmto hlasům nastraž, tvrdošíjný hříšníci, uši srdce a věz, že jestli jsi neviděl Peklo, tak ho dobře vidíš na obraze těchto listů).

Aprite adunque gl'occhi, o mormoratori, frenate ormai le malediche lingue [...]. (s. 92). (Otevřete tedy oči, ó utrhovači, umlčte ty proklaté jazyky).

U Manniho tedy nejde o zřetězování obrazů, o složité rozpracování argumentů nebo vkládání dalších příkladů. Nalézáme pravidelně dodržovanou strukturu, ve které začíná určitou tezí, pak ji rozvádí v exemplu a ještě ji zdůrazňuje v závěrečném ponaučení či komentáři. Úvahové úseky jsou ale vždy strohé jakoby useknuté. Je také pravda, že u pár kapitol chybí buď úvodní, nebo závěrečná úvahová část.

Šteyerův text se oproti Mannimu vyznačuje značným rozpětím různých stylových rejstříků jazyka. Úvahové části jsou vystavěny na vyšším stylu připomínající styl Bible, ovšem do těchto částí jsou vkládány místa charakteristická uvolněnějším stylem, posunující text k lidovým žánrům. Tím, že jsme na začátku řekli, že text obsahuje mnoho prvků používaných v kazatelství, jsme také vlastně vymezili to, že se v textech prolínají rysy mluveného a psaného jazyka. Mluveného proto, že kázání byla říkána ústně, a jak víme, tak Manni i Šteyer byli oba kazatelé.

V textech exempel tedy najdeme některé příznačné rysy mluvenosti. U Manniho se jen málokdy takové rysy vyskytují i v úvodních a závěrečných pasážích. U Šteyera je takových míst mnohem více. Jedná se o pasáže, ve kterých je vyšší styl biblického jazyka směřován s uvolněnějším vyprávěcím stylem. Tento postup spojuje exempla s ostatními úvahovými a přesvědčovacími úseky.

Rysy mluveného jazyka:

[...] počal k svým tovaryšům zuřivou řečí takto rozkazovati: Nuže, chaso, dejte se do něho [...]. (s. 117).

[...] hola, kdež jsou naši muzikanti [...]. (s. 66).

[...] Ó smilůj se nade mnou, dcero! Neboť se přeukrutně mučím. Hořím! ach! přeukrutně hořím! Ach! Ouve! Běda! Ach! [...]. (s. 121).

5. EXEMPLA LA PRIGIONE ETERNA DELL'INFERNO & VĚČNÉHO PEKELNÉHO ŽALÁŘE

V následující kapitole se budu věnovat exemplům. Již jsme se zabývali jejich charakteristikou. Zmínili jsme také mnohé jazykové prostředky, které jsou pro ně typické. V této části bych se jednak soustředila na konkrétní exempla, která se vyskytují jak u Manniho, tak u Šteyera, a podívala se na to, jakým způsobem jsou tato exempla Šteyerem převáděny, čím a v jakých jazykových rovinách se navzájem liší. Zaměřila bych se však i na přítomné postupy a prvky, které jsou charakteristické pro lidové žánry.

Budu postupovat následujícím způsobem. Nejprve se zastavím u tematické roviny exemplů a pak se budu snažit vystihnout vzájemnou odlišnost obou děl. Pokud se ale budou jisté postupy opakovat, budu se jimi zabývat jen u jejich prvního výskytu s poznámkou, že se objevují i jinde.

Většina exemplů, která se objevují jak v *Žaláři*, tak v *La prigione* pocházejí ze stejné sbírky *Speculum exemplorum*, která již byla zmíněna výše. Pokud by nebylo částí, ve kterých Šteyer víceméně převádí do češtiny také Manniho úvodní zamyšlení nebo ho alespoň naznačuje, tak by nás mohlo napadnout, že pro takový volný převod, kdy měl Šteyer k dispozici původní zdroj exemplů, ze kterého mohl vycházet, skutečně nebylo nutné, aby znal italský jazyk.

Podívejme se však nyní již na konkrétní příklady.

5.1 Motivy lidových žánrů

U mnohých přítomných exemplů se vyskytují znaky, které posouvají díla k lidovému žánru, směrem k pohádkám, pověstem, lidovým vyprávěním atd. Jak už bylo řečeno, u Šteyera jsou takové prvky o něco znatelnější, ovšem nejen v exemplech, ale i v úvodních a

závěrečných pasážích. V těchto částech nenapodobuje Manniho, ale sestavuje vlastní celky provázané citáty, úvahami, nanejvýš modifikuje jednu či dvě věty z úvodů, někdy i ze závěrů kapitol *La prigione*, kterou pak rozvede. V takových pasážích se nachází nejvíce prvků, kterými se Šteyer od Manniho výrazně odlišuje.

V exemplech nacházíme stále ta samá opakující se schémata, která jsou charakteristická pro lidová vyprávění, pohádky nebo pověsti dodnes. Podívejme se zde na některé motivy, které nám takové příběhy připomenou.

Exempla jsou často otevírána větami typu: „Jeden lichevník měl dva syny [...]“ (s. 26), „Narrasi di due Chierici [...]“ (s. 23), (Vypravuje se o dvou řeholnících) nebo „Byl jeden bohatý, ale lakomý člověk [...]“ (s. 164). Jsou to ustálené modely, kterými jsou uváděny pohádkové příběhy.

Nejvíce podobností je však na poli tematickém. Snad se nám vybaví mnohá lidová vyprávění o lakomých zemanech, kteří utiskovali své poddané, až se za to dostali do pekla (s. 65 Št / 45 M) nebo napínavé vyprávění odehrávající se na krchově, na kterém nějaký zbloudilec potká umrlce, kterého si pozve domů. Pak si to však rozmyslí, nechá se zapřít a našťvaný umrlec se začne dobývat silou do domu.

[...] všickni se hned spíše nežli kuřata, když uhlídají luňáka, velikým strachem rozprchli, toliko sám hospodář, že mu strašidlo zastoupilo cestu, musil v pokoji zůstat, tisíckrát pykaje, že takového hosta k sobě pozval, a strachy se třesa jako osika [...]. (s. 37).

Jsou to také např. příběhy o lichvářích, kteří za své nekalé činy skončili v pekle (s. 26 – Št, Manni ne) nebo o strašidlech nešťastných duší, které takto pykají za své hříchy (s. 112 Št, u Manniho ne) či tak často opakované obrazy čertů v podobě myslivců:

Vtom přijde čert v způsobu vysokého, černého a přehrozného muže v mysliveckých šatech, maje při sobě jiné dva čerty v způsobu dvou malých kuchtíků [...]. (s. 122).

[...] přijeli jacis hrozní mouřeninové (kteříž všickni byli ďáblové) na černých koních, držíce v svých rukou ohnivě hůlky [...]. (s. 164), (u Manniho opět tato exempla chybí).

Najdeme ale i jiné motivy společné lidovým vyprávěním jako např. strašidly vyplašená zvířata. Všimněme si, jak je vše v následující ukázce ještě zdůrazněno adverbii způsobu a míry.

Týmž časem kůň, sice velmi krotký, tak velice se splášil, že utrhl se od stáje, sem i tam běhal a nohama proti zdi až hrozno kopal. Též psi dali se do hrozného štěkání a jako vzteklí sobě počínali [...]. (s. 112).

Dalším motivem je prodávání duší d'áblům.

Toto zlato a stříbro jest cena srdce, kteréž mi tento váš přítel prodal, a protože podlé práva jest mé a mohu s ním, co chci, dělati [...]. (s. 160).

Tento motiv se u Manniho opět nevyskytuje. Většina výše zmíněných témat v *La prigione* chybí. Manni taková exempla ve svém repertoáru nemá, ale to neznamená, že u něj nejsou žádné z výše zmíněných prvků. Např. příběh o prodání duše najdeme v kapitole *Tormento degli ubriachi e de bestemmiatori* (Trápení opilců).

Podívejme se ještě podrobněji na jeden úryvek ze *Žaláře*:

Nelíbily se ty posmíšky Bohu, jakž se dokázalo skutkem. Nebo jedné noci, když spal v pokoji, počalo se cos rumplovati v jeho mlejně, an byl podlé jeho domu, tak jako by se mlelo. Což on zaslechna, s hurtem k pacholíkovi: I kdo koho pustil do mlejna? Běžiš rychle a podívej se, kdo jest tam. Běželť ovšem pacholík, ale brzičko se zase navrátil, nebo ho tak veliká hrůza napadla, že dále nesměl. Když pak se ptal hospodář, kdo by tam byl, řekl pacholík: Tak veliká hrůza na mne přišla u dveří mlejna, že sem musil ihned zpátkem odběhnouti. I řekl hospodář: Byť pak tam sám čert byl z horoucího pekla, pujduť tam a podívám se. A hned vhodiv na se roucho, přišel ke mlejnu, a otevřev dvěře, nakoukl do něho a spatřil jakés dva vraný koně a jednoho šeredného mouřenina aneb d'ábla, kterýž jemu řekl: Posadiž se rychle na jednoho koně, neboť pro tebe sem přiveden jest [...]. (s. 67).

Úvod je opět časově neurčitě vymezený, a to slovy: „jedné noci“. Jaké další výrazy nacházíme? Je to např. hovorové označení „rumplovati“ nebo spojení „s hurtem“, dále pak pohádkové motivy, jako strašení ve mlýně, vraný kůň, únos do pekla. Je to přímá řeč střídající nepřímou s krátkými jednoduchými větami vedle rozvitých souvětí. Jde o rychlý sled akcí podpořený adverbii času a způsobu jako např. hned, ihned, brzičko, s hurtem, rychle nebo nadbytečným užíváním spojky a. Snad nám pohádky připomene i motiv omezeného vstupu do

určitého prostoru, který je povolen jen někomu: „běžet’ ovšem pacholík, ale brzičko se navrátil [...] že dále nesměl [...]“.

5.2 Poučení

V exemplech nalezneme tedy příběhy vyznačující se pravidelně se opakující strukturou, která jednak vychází z mravoučných církevních textů, Bible atd., ale na druhé straně se přibližuje k lidovým příběhům, jež byly zmíněny výše. Podívejme se na inspiraci, která texty přibližuje k druhému pólu tradice, a to k poučným náboženským textům.

Jde především o mravní ponaučení, které mají příběhy přinést, o snahu napravit hříšníka. Příběhy jsou vystavěny na jednoduché konstrukci: pokud někdo poruší daný řád a neučiní pokání, stihne ho za to spravedlivý trest. K tomuto schématu je pak nabaleno mnoho vedlejších motivů. Uvedu zde některé, jejichž společnou funkcí je opět tak často zmiňovaná funkce apelativní a edukativní.

Základní motivem je lidská zvědavost. Lidé chtějí vědět, jak s nimi nebo s jejich známými bude naloženo po smrti.

Když pak ten tyranský pán svůj život dokonal, jeden kněz, jenž byl při dvoře vychován, byl velmi žádostiv zvědět, přišla-li předce jeho duše k spasení, čili k ztracení. Zatím se stalo, že když ten jistý kněz šel přes ten les, v kterýmž to kníže honivalo zvěř, znenadání zamračilo se nebe [...] Když pak se toulal sem i tam, nevěda, kam jíti, potkal se s ním kdos na vraném koni a řekl jemu: Chceš-li zvědět o nynějším stavu svého knížete, sseď rychle z svého koně a posad’ se za mnou na mého koně, nebo tě bezpečně donese až k tomu místu, kde to kníže bydlí [...]. (s. 71).

Všimněme si několika prvků, které ukázkou přibližují k lidovým žánrům. Kněz se ztratí v lese, náhle se zamračí nebe a on potká kohosi na vraném koni. Jedná se o atributy vyskytující se v pohádkách: temný les, neznámý cizinec, ze kterého se nakonec vyklube čert, černý kůň, atribut spojený s pekelníky.

Vraťme se však k dalším modelovým situacím, které se v exemplech pravidelně opakují a jež bychom řadili k „mravoučné“ tradici.

Jedná se o příklady, kdy se ve vidění někomu zjeví mrtvý a vypravuje, jakým způsobem v pekle trpí, na závěr zdůrazní, že jemu už není pomoci, a zmizí.

Tentýž nešťastný Vilhelm, ukázav se po smrti jedné klášterní ženě s smutnou a velmi vyzáblou tváří, takto k ní řekl: [...] Já všecek hořím. [...] a on křičice žalostivým hlasem, v okamžení zmizel [...]. (s. 119).

Další takové schéma je, že se dva lidé umluví, aby se ten, který umře první, ukázal tomu druhému, pokud to Bůh dovolí (důležitá podmínka, která musí být splněna), a vyjeví mu, jak je s ním naloženo po smrti.

Přikazuji tobě, co nejpřísněji mohu, bude-li v tom vůle Boží, abys mi se v třiceti dnech po své smrti ukázal a mně oznámil, jak se s tebou povede na onom světě [...]. (s. 140).

Jsou to také mnohá vidění pekla a ráje, která mají většinou duchovní. Ti bývají ve své vizi doprovázeni průvodcem. Pak vypravují, co všechno v mdlobách viděli. Schéma, kterým se autoři velmi často přibližují k Dantově Božské komedii.

[...] ukázal se mi jeden mládenec krásné tváří, sktvělým rouchem oděný, kterýž mne přivedl k jakémus oudolí velmi širokému a hlubokému, jehožto dlouhost zdála se býti bez konce. Po levé straně ukazovalo se jako jezero plné plápolajícího ohně, po pravé pak bylo plné sněhu, ledu a studených větrů [...]. (s. 53).

Na mnoha místech, zvl. *Žaláře*, bývá zdůrazňována nutnost zpovědi. Je to častý motiv, na kterém je vystavěno mnoho exempel, a k němuž se Šteyer vrací i v úvahových pasážích, např. v expresivně podaném příběhu o ženě, které při zpovědi vyskakují z úst ropuchy, protože zamlčuje hřích. V následující ukázce si všimněme opakování slovního základu zpověď. Manniho *La prigionie* tuto pasáž neobsahuje.

Při kteréžto zpovědi zpovědníka tovaryš, kterýž naproti zpovědnici stál, jakous předivnou věc spatřil, totižto že kolikráte žena nějaký svůj hřích zpovědníkovi pověděla, tolikráte jedna hrozná zemská žába z jejich ust vylezla, a skákajíc od zpovědnice až ke dveřím, z kostela vyskakovala [...] ulekl se ihned zpovědník [...] Jistěť ona nějaký těžký hřích v zpovědi zamlčela [...]. (s. 107).

Jiným tématem je boží soud. Některá vyobrazení téměř připomínají pozemský soudní proces.

Spravedlivý soudce, rač souditi podle své spravedlnosti Udon, bezbožného biskupa. A když povstali, řekl Kristus Pán: Přiveďtež ho sem. Ihned někteří z přistojících pro něho šli, a vzavše ho z lože od nevěstky, před Krista Pána jej přivedli. A tu hned svatý Mauicius vedl proti němu žalobu [...]. (s. 150).

5.3 Vlastní Šteyer

Jak už bylo mnohokrát řečeno, Šteyer se od Manniho odlišuje. K ustáleným schématům exempl přidává vlastní věty, dodatková zpřesnění, přirovnání, lidová rčení, čímž činí exempla čtenářsky přitažlivějšími, ale také ucelenějšími.

Úvod exempl mívá propracovanější. Většinou je zpřesněn o mnoho detailů. Snaží se také přiblížit svým čtenářům tím způsobem, že zasazuje některé příběhy do českého prostředí:

Než poněvadž klení v Čechách jest nejobyčejnější, zdá se mi dobré býti k spasitedlné vejstraze mnohých lidí ještě tento příklad položiti [...]. (s. 133).

nebo uvádí příklady, které jsou v Čechách dobře známy a které nalezneme v českých středověkých legendách. Ty však poněkud modifikuje, např. ze života Drahomíry:

Dále jak by škodlivé bylo proklínání sebe, také se poznati může z přehrozného trestání bezbožné Drahomíry, svatého Václava matky a kněžny české, která (jak svědčí Hájek v listu 71) léta Páně devítistého dvacátého čtvrtého na Hradčanech, když se hrozně zaříkala a klela, že všecky křesťany vypleniti chce, s koňmi i s vozem (krom kočího, kterýž byv křesťanem, do blízkého kostela k modlení vběhl) zaživa se propadla [...]. (s. 132).

Další prvek, který se objevuje v mnohých českých legendách, např. o sv. Ludmile nebo o sv. Václavovi, je vycházející plamen z hrobu hříšníků, který nelze uhasit. Těžko říci, zda se

jedná o inspiraci právě tradicí legend, nebo zda je to jen prvek, který koluje napříč texty s podobnou tematikou. Uvedu příklad:

Ale sedmého dne náhlou smrtí umřel. Když pak pochován byl za dlouhý čas, an to všickni viděli, z jeho hrobu plamen vycházel [...]. (s. 103).

5.4. Srovnávání

V této podkapitole bych ráda ukázala, jakým způsobem Šteyer postupoval při svém překladu, a to konkrétně v exemplech, která se vyskytují jak v *Žaláři*, tak v *La prigione*.

Manni – s. 9-12 / Zpráva o hrozných pekelných mukách, s. 11-19

Toto první exemplum je o hříšném Angličanovi, který se chce napravit, a proto se rozhodne jít do Jeruzaléma, což mu ale vyloučí mniši cisterciáckého kláštera, a poradí mu, aby u nich zůstal.

Hned v úvodu Manni neuvádí odkaz na pramen, jedině, co napíše, je: „Si narra nelle Istorie cisterciensi.“ (s. 9), (Vypráví se v dějinách cisterciáckých). Šteyer je v tomto důslednější a exemplum uvádí větou: „Abys pak lépe poznal, co tam budou za muky, překládám ti příklad z kroniky cisterciáckého řádu vypsany (Spec. Exemp., dist. 9, ex. 81).“ (s. 13), tedy i s odkazem na pramen.

Dále se oba jezuité shodují. Ovšem Šteyer některé části rozšiřuje i o celé odstavce. Jde o úseky, ve kterých zpřesňuje situaci. Např. v pasáži, ve které démonská opice napadne Angličana, Manni píše: „Demonio in figura d'una brutta, e smisurata Scimia, che dopo d'averlo con empito buttato a terra malamente lo ferì nel viso.“ (s. 9), (Démon v podobě hnusné a přerostlé opice ho nejdřív srazil k zemi a pak ho ošklivě zranil v obličeji). Šteyer tuto část rozvádí takto:

Uzřel zlého ducha v způsobu škaredé a z míry veliké opice nad jedním trámem též komůrky seděti. Věda pak zajisto, že by v celém klášteře žádné takové opice nebylo, hned se toho domyslil, že

se mu zlý duch v tom způsobu ukázal. A tu hned ta pekelná obluda naň vskočivši, na zem jej porazila a jej hrubě na tváři zbila [...]. (s. 13).

V jiných částech Šteyer doplňuje místní určení nebo přidává krátký dialog, např.: „Kdo jsi ty, Pane? Dí svatý: Já jsem bratr Benedikt.“ (s. 14).

Rozšiřuje text také o příkoří, kterým byl Angličan vystaven při cestě do ráje.

[...] jeden ho škrtil, druhý strkal, třetí pěstí na záda bil, čtvrtý pohlavkoval, pátý plísnil a pohrůzkami i domluvami ho strašil a jiní jiné těžkosti jemu činili [...]. (s. 14).

V závěru pak přidává část, ve které Angličan poruší slib, a sdělí svoje vidění nejenom opatovi. Za to ho sv. Benedikt uhodí berlou.

Celkově můžeme říci, že Šteyer mění stylisticky některé věty, aby vyzněly vyšším stylem. Používá více odkazovacích výrazů, čímž je docílena lepší textová provázanost. Často přidává vedlejší věty účelové a jiná okolnostní určení. U Manniho takovou provázanost nenalezneme.

V *Žaláři* jsou měněna adjektiva a rozvíjena přidanými adverbii. Např. kolo, na které byl uvázán Jidáš se u Manniho jen točí, u Šteyera: „[...] počalo se kolo točiti s tak velikým vrzáním a hrochotem [...]“ (s. 18).

Tormento del vedere, s. 14-16 / Trápení zraku neb vidění, s. 21-23

V tomto společném exemplu sleduje Šteyer Manniho poměrně přesně. Přesto jsou zde jisté rozdíly ve struktuře vět. Někde je přidána vedlejší věta, pomocí které Šteyer zpřesňuje situaci, někde je Manniho souvětí modifikováno ve větu jednoduchou a naopak. Oba se liší použitými spojovacími výrazy, ale také významovými poměry mezi větami. Rozdíl je také ve vyjádření vedlejších vět. Šteyer je vyjadřuje spíše explicitně, Manni implicitně. Na některých místech je Manniho přímá řeč změněna Šteyerem na nepřímou, ale i naopak.

[...] quando mi vedeste inorridire, e sentiste gridare: Maledetta l' hora, in cui mi feci religioso, ma sappiate, la cagione del mio sciamare essere stata, perche mi apparvero due terribili Demonii, per rapire l'anima mia [...]. (s. 15). (když jste mě viděli vyděsit se a slyšeli křičet: Zlořečená hodina, v níž jsem se stal duchovním, ale vězte, příčina mého křiku byla, že se mi zjevili dva hrozní Démoni, aby zachvátili mou duši).

[...] když ste mne slyšeli truchlivě naříkati a žádati, aby zlořečená byla hodina, v kterou sem řeholníkem zůstal. Než máte věděti, že příčina mého křiku byli dva šerední d'áblové, kteříž se mi byli tehdáž ukázali, chtějíce mou duši do pekla vzíti [...]. (s. 22).

Uvedu ještě další příklad: „Ahi misero, e non ci pensi?“ (s. 16), (Ach bídný, a nezamyslíš se nad tím?). Tato věta je u Šteyera rozvíta následovně: „Ach! bídný, proč nyní na to ustavičně nemyslíš a nehleďš tak dobře živ býti na světě, abys nikdy do pekla nepřišel a jich nikdy neviděl? Abys pak nějakou podobiznu měl jejich mrzkosti, přečti následující příklad [...]. (s. 22).

Dalším rozdílem je míra užití vykřičníků a dalších interpunkčních znamének. Šteyer je využívá mnohem více a oproti Mannimu poučeněji. Manni často užije interpunkční znaménko takovým způsobem, že znejasní smysl celé věty.

Tormento dell'udire, s. 18-20 / Trápení sluchu, s. 25-28

V prvních pěti kapitolách, jež následují po první rozsáhlé části (Al peccatore duro di cuore, Al lettore o spettatore, Essempio / Zpráva o hrozných pekelných mukách), se Šteyer snaží sledovat Manniho poměrně přesně. Ale i tak najdeme mnoho rozdílných prvků a postupů. Šteyer např. vždy na začátku kapitol čísluje těchto prvních pět trápení, čímž podporuje celkovou organizaci textu: „Druhé trápení, kterýmž zatracenci budou se věčně trápati v pekle, jest trápení sluchu [...].“ (s. 25). Manni na rozdíl od něj uvede velmi krátké zamyšlení a pak přistoupí rovnou k exemplu.

Šteyer je celkově expresivnější. Z Manniho úvodu použije jen modifikovanou část: „[...] jest trápení sluchu, kteréž nemá se za malé pokládati [...].“ (s. 25) / „Ne si deve già cotare frà le minori pene dell'Inferno il tormento dell'udito [...].“ (s. 19), (Trápení sluchu se nemůže počítat mezi mírné pekelné tresty). A pak pokračuje vlastní pasáží, kterou u Manniho nenajdeme. V takových místech bývá Šteyer obvykle velmi vlastní a obrazný. Uvedu pokračování předchozí věty a pak ještě jeden příklad.

[...] nebo jestliže pocestnému člověku zdá se věc nesnesitelná býti, když na obecné hospodě, kde má nocleh, děti pláčící, slepice kdáčí, husy štěbetají, prasata kvíčí, lidé ožralí spolu se vadí, perou se a sobě zlořečí [...]. (s. 25).

[...] jako by psi neb vlci vyli, krkavci krkali, řičeli oslové, řvali lvové, krávy bučely, svíně chrochtaly, siptěli hadi a ze všech stran bili hromové [...]. (s. 27).

Jednak je úvodní myšlenka zvýrazněna znásobením příkladů, ale také opakováním stejných závěrečných slabik a otožných slovních základů.

Pro představu se podívejme na další způsob rozšíření jedné Manniho věty, kterou Šteyer rozvádí v souvětí. Je zde opět zpřesnění o průvodní okolnosti a uvedení příkladů navíc.

A me appunto pare, che la religione sia un 'Inferno [...]. (s. 18). (A mně se zdá, že spíš náboženství je peklo).

[...] a když on nesmyslně pravil, že se mu nezdá, aby peklo tak těžké jako ten řád, v němž jest téměř ustavičné mlčení, tvrdé léhání, převeliká přísnost a nechutné jídlo, řekla matka [...]. (s. 28).

Šteyer navíc popisuje i to, jaké bude nebe. Manni se vykreslení ráje vyhýbá. Většinou jen dodá, že není v lidských silách podat jeho přesný obraz. Šteyer naopak popisy rozvádí.

„[...] a vtom uslyšel z nebe hlasy tak sladké a líbezné, že žádná muzika jim rovná není.“ (s. 28).

Uvedu ještě jeden příklad popisu ráje, který se nachází v první kapitole (Zpráva o hrozných pekelných mukách), a jež Manni odbyde tak, že mu slova na vypočtení nebe nestačí.

[...] spatřili naproti sobě jedno místo krásně zelené a velmi rozkošné, na němž byla malá kaplička, v kteréž byli jacís muži v bílém rouše [...] kteráž jako královna zlatým rouchem oděná je spravovala a jako slunce mezi hvězdami jasněji se stkvěla [...] ukázal překrásné město, jehožto zdi jasně svítily jako zlato a jehožto brána s nevypravitedlnou krásou drahým kamením a perlami ozdobená byla [...]. (s. 14-15).

Tormento dell'odorare, s. 22-24 / Trápení od smradu s. 29-32

Podívejme se na jeden významový posun ve slovníku: „rimase nel secolo, camminando le strade della perdizione“. (s. 23), (zůstal u světského života, jda cestami zatracení) se obměňuje na „v svém stavu rozpustilý život vedl“ (s. 31). Podobné významové obměny, kterých je docíleno přidáním adjektiva, se vyskytují i na jiných místech *Žaláře*.

Tormento del gustare, s. 26-28 / Trápení koštu, s. 33-38

Zde si všimněme opravdu napínavé scény, které je docíleno přímou řečí a pak střídáním krátkých vět se souvětím. Uvedu také Manniho verzi.

[...] nicméně s velikou hrůzou a s třesením řekl: Jdiž po svých, kdokoli. Pán tohoto domu již umřel. Toběť neotevřu. Mrtvý však předce tlouci nepřestal, až naposledy, když se dotlouci nemohl, řekl: Nu tedy, poněvadž mi nechcete otevřít, povězte synu mému, že mu u těchto dveří nechávám pokrmu, jimž se krmím na onom světě. A s tím se ztratil [...]. (s. 35).

[...] tutto tremante: Andate per i fatti vostri gridò chiunque siate, che già il Padrone di questa Casa è morto. E pure perseverando il morto a battere e quei di dentro a non voler aprire: Hor sù disse, già che non mi volete aprire, dite a mio figliuolo, che da questa porta troverà le vivande quali io mi cibo e mi satollo nell'Inferno [...]. (s. 27). (celý třesoucí se: jdi si po svých, křičel, ať jsi kdokoli, protože pán tohoto domu je už mrtvý. Stejně jako mrtvý neustával v tlučení, ti uvnitř zůstávali rozhodnutí neotevřít: řekl, tak, když už mi nechcete otevřít, řekněte mému synáčkovi, že u těchto dveří nalezne pokrmy, kterými se krmím a sytím v pekle).

Tormento del toccare, s. 30-32 / Trápení smyslu tknutí, s. 39-44.

Šteyer oproti Mannimu zveličuje některé pasáže opakováním slov, navíc je ještě zdůrazní pomocí příslovce: „[...] jako šíp, ano, rychleji nežli šíp.“ (s. 41) / „[...] che come una saetta gliela trappassò [...]“ (s. 31), (probodl ho jako šíp).

Tormento delle tenebre, s. 36-38 / Trápení temnotou, s. 51-55

Exemplum je velice podobně převedené. Jediné, co Šteyer neuvádí, je latinský citát, který vynechává i ve všech ostatních případech, a pak zmínku o očištění, již opomíjí i na jiných

místech *Žaláře*. Manni naopak očištec popisuje častěji: „[...] non è questo l'Inferno, ma il Purgatorio: andiamo avanti [...]. (s. 36), (toto není peklo, ale očištec: pokračujme).

Navíc se Šteyer podrobně rozepisuje o přísném trýznění těla, které podstupoval mnich, aby se nedostal do pekla (s. 55), to Manni také neuvádí. Jak už jsme zmínili výše v životopisné části, možná takové popisy odrážejí Šteyerův způsob života.

Tormento della rabbia, s. 40-42 / Hrozná zatracenců pokuta, nešťastné tovaryšstvo, 57-62

Často také Šteyer postupuje tak, že zpřehazuje pořadí Manniho vět, čímž dociluje jejich logičtějšího zřetězování.

Tormento della disperazione, s. 44-46 / Trápení zoufalsti, s. 63-69

V exemplu o zemanovi, který utiskoval své poddané, nacházíme opět změněné pořadí vět, mnoho dodatků a rozšiřujících pasáží. Uvedu pár příkladů (s. 65 Št / s. 45 M), protože právě na tomto exemplu je poměrně dobře vidět, jakým způsobem Šteyer postupuje.

Jeden zeman hrubě utiskoval chudé a rozpustilý život vedl, jakoby za jeho ukrutnost a nešlechtnost žádného trestání od spravedlivého všech lidí soudce, Boha, přijít nemělo. Ale načež nedbal, hříchů se dopouštěje, toho potom zkusil, hroznou pokutu Boží snášeje[...].

[...] che un certo Principe era solito di opprimere suoi Vassalli [...]. (že jeden kníže byl zvyklý utiskovat svoje poddané).

Vidíme adverbium navíc, změnu slova: „chudí“ v „poddané“. Úsek je pak rozveden tak, že je v něm mnohem více zdůrazněno mravoučné ponaučení.

Podívejme se, jak exemplum pokračuje. Podtržené části jsou opět ty, které u Manniho chybí a jimiž Šteyer exemplum obohacuje.

Neboť jednoho času, když v noci odpočíval na lůžku, komorník jeho, an ležel před jeho komorou a hlídal ho, nenadále byl u vytržení mysli a viděl, že jeho pán přiveden jest před soudnou stolicí Boží, kdežto obžalován byv pro mnohé těžké vešstupky, odsouzen jest k věčným pekelným mukám a také

hned s velikým houfem pekelných holomků do horoucího pekla veden před Lucifera. Jemuž řekl Lucifer:

Si ammalò costui, e vegliandolo una notte certo suo Camerriere fù ratto in ispirito, e vidde, che veniva il Padrone al Giudicio di Dio accusato di colpe gravissime per le quali fù sentenziato a i tormenti eterni dell'Inferno. Fu adunque subito preso da molte migliaia di Demoni, e menato avanti Lucifero, che gli parlò in questa guisa. (Ten onemocněl a jedné noci jeden jeho komorník měl vidění, že byl jeho pán předveden před Boží soud a obviněn pro nejtěžší viny, za něž byl odsouzen k věčným pekelným mukám. Mnoha tisíci Démony byl vzat a předveden před Lucifera, který k němu takto promluvil).

[...] Když pak ten nešťastný velikou bolestí křičel: Ach dosti' jest! dosti! Naproti tomu křičeli ďáblové: Více! ještě více! ať se dobře napije. Potom řekl Lucifer: Tento sobě zalibovával v světské muzice, hola, kdež jsou naši muzikanti, ať mu zapískají, ať poslyší naši muziku.

[...] Gridava il misero: Ah non più: ah non più. Più soggiunse il gran Diavolo: Più: Più. Costui ebbe gusto della musica: fategli dunque sentire la nostra musica, e impari ancor egli di cantare. (Křičel ubohý: Ach ne více: ach ne více. Více, dodal velký Ďábel: Více: Více. Ten měl zálibu v muzice: dejte mu tedy uslyšet naši muziku a ať se ještě naučí zpívat).

Všimněme si části: „hola, kdež jsou naši muzikanti“, která u Manniho chybí. Šteyer tak rozvíjí děj exempla, oživuje ho přidáním citoslovce.

V exemplech jsou tedy jisté významové rozdíly např. v užitých adjektivech: „In un gran letto“ (do velkého lože) / „do jakého pekelného lože“. Nebo další významový posun, kterým je ještě vystupňována dramatická situace: „[...] con due trombe, dalle qualli con orribile rimbombo di voci desperate usciano e fiamme, e fuoco [...]“ (dvěma trumpetami, z nichž vycházelo hrozné dunění zoufalých hlasů, plameny a oheň) / „[...] majíce trouby, na kteréž když troubili, s hrozným zvukem hřmotného hlasu vycházel z nich plamen do uší toho bídніка tak silně, že mu z očí, nosu a huby zase vyskakoval oheň.“

Další příklad rozvedení: „canta, canta meglio“ (zpívej, zpívej lépe) / „dobřes začal, než to není dosti, zpívej lépeji a on strašlivým řvaním křičel“, který pokračuje následovně: „bella canzona, bella canzona, ma canta, canta meglio.“ (pěkná píseň, pěkná píseň, ale zpívej, zpívej lépe) / „ani na tom neměl dosti lucifer, pročez obořil se naň, křiče zuřivým hlasem: Pravímť, zpívej mi ještě lepší a mně příjemnější písničku.“

Tormento del fuoco, s. 48-50 / Trápení ohněm, s. 75-79

Na tomto příkladu je dobře vidět Šteyerova snaha vtisknout exemplům jistou uzavřenost, a to jak úvodní pasáží, tak závěrečnou, do které vkládá mravní ponaučení, jež v takto rozvedené podobě u Manniho nenalezneme. Některá Manniho exempla se zdají být jakoby useknutá, nedokončená, připomínají spíše mechanický převod z latinských textů.

[...] a tak se dokazuje, že Reparátus uveden byv do pekla a viděv tam pekelný oheň, ne pro sebe, ale pro nás jej viděl, abychom aspoň my, kteříž ještě živi sme a svůj život napravití můžeme, pokání činili a se polepšili [...]. (s. 77).

Tormento dell'immobilità, 52-54 / Trápení nehejbání se z místa, s. 81-83

Opět zdůrazním častý postup Šteyerova rozšiřování pomocí adjektiv a adverbii, která se vztahují k témuž slovnímu základu: „Horlivý kazatel horlivě kázal“.

Věta: „e si vehementi dolori si soffrono“ (s. 53), (a trpí tak prudkými bolestmi) je rozvedena v souvětí obsahující také výčet: „kde, jedním slovem, musím věčně, beze všeho potěšení, oblevení, ukrácení a beze všeho konce trpěti tak hrozná muka [...].“ (s. 82).

Vzhledem k tomu, že se nadále většina postupů opakuje, přeskočím pár kapitol a zastavím se jen u těch, ve kterých bych mohla ukázat ještě nepopsaný způsob práce.

Tormento di draghi, serpi, scorpioni et altri mostri tartarei, s. 68-72 / Trápení od pekelných potvor, s.183-187

V tomto exemplu je v úvodu podrobnější Manni, který uvádí historii o tom, jak se dali tři loupežníci na pokání. Šteyer toto vynechává a vše shrnuje do následující věty: „Byl v tom řádu jeden řeholník, který prvé než duchovním zůstal, loupežnictví provozoval [...].“ (s. 183). Tudíž by bylo nespravedlivé, kdybychom neustále opakovali, jak jsou všechna exempla *Žaláře* rozsáhlejší.

Po úvodní části se ovšem opět ujímá vlády Šteyer, např. Manniho věta: „Di nuovo bisogna mettersi in viaggio [...]“ (s. 71), (znovu je třeba vydat se na cestu) je modifikována v souvětí: „Chystej se ještě k jinému, rovně též velmi těžkému nebezpečství, kteréž má na tě přijíti [...]“ (s. 184).

Šteyer také více rozvádí dialog v pasáži, která u Manniho chybí. Takové dialogy se v jeho převedených exemplech vyskytují často. Přispívají k dramatickosti děje.

I řekl anjel: Chtěj neb nechtěj, musíš také přes tu lávku jíti. On pak jal se vymlouvati řka: Neníť mi naprosto možné přes tu tak ouzkou a kluzkou lávku jíti [...] Ale anjel předce ho k tomu měl, takto mluvě: Pod' předce za mnou [...]. (s.184).

Tormento di donna disonesta et impenitente dannata, s. 86-88 / Trápení lidí pro nedokonalou zpověď zatracených, s. 105-115

Už jen v názvu kapitol vidíme odlišnost. Manni zdůrazní děj uvedeného exempla, Šteyer název zevšeobecní. Snad je to z toho důvodu, že oproti Mannimu uvádí mnohem více příkladů a nezaměřuje se jen na děj jednoho exempla o hříšné ženě.

V tehdejší době je jako největší prohřešek bráno odmítnutí vyzpovídat se před smrtí, snad také proto Šteyer této kapitole věnuje poměrně velký prostor.

V úvodní pasáži první věty se Šteyer drží Manniho předlohy, pak však opět přistupuje na řadu rozšiřování. Podtrhnu části, o které Šteyer doplnil Manniho větu: „[...] ale potřebí jest, když má kdo příležitost se zpovídati, zcela a zouplna ze všech smrtných hříchů pořádnému knězi na místě Božím postavenému s pravou lítostí a s pevným předsevzetím se vyznati a od něho mocí svátosti svatého pokání rozhřešení dostati.“ (s. 105). / „[...] ma è necessario confessaslo intieramente, ed'ottenerne il perdono [...]“ (s. 87), (ale je zapotřebí plně se vyzpovídat a dostat rozhřešení).

Šteyer exemplum zpracovává trochu jiným způsobem. Uvede navíc pasáž o dvou řeholnicích, kteří putují zemí, potkají ženu, která jim při zpovědi zamlčí hřích. Podívejme se na expresivní popis průběhu zpovědi.

[...] kolikrát žena nějaký svůj hřích zpovědníkovi pověděla, tolikrát jedna hrozná zemská žába z jejích úst vylezla, a skákajíc od zpovědnice až ke dveřím, z kostela vyskakovala. [...] Divná věc! Když zpovědník, maje za to, že se jak náleží vyzpovídala, dával jí rozhřešení a ona již ze zpovědnice vystoupiti chtěla, všechny ty žáby, co jich bylo prvé vyskákalo z kostela, houfně zase s jednou novou, nad jiné šerednější žábou předně do kostela, potom do jejích ust vskákaly a v ní se schovaly [...]. (s. 107).

Manni začíná rovnou popisem ženy, která se nedokonale vyzpovídala, a tak se dostala do pekla. Řeholníky nezmiňuje. Vyskytuje se u něj jeden pozorovatel toho, jak žena trpí v pekle. Postavě je však přisouzena jen pasivní role. Šteyer naopak pojímá tyto pozorovatele osudu ženy jako aktivní postavy, jež rozvíjejí děj příběhu.

V *Žaláři* se vyskytuje přímá řeč, která působí velmi dramaticky, u Manniho tato pasáž chybí.

Tedy zpovědník, ohroziv se, řekl: Zaklínám tebe skrze živého Boha a skrze Krista Pána, pravého Božího syna, abys mi na dvě otázky odpověď dala [...]. (s. 108).

V závěru se Šteyer obrací ke všem lidem a říká: „Ach! hled'te se všickni, kteříž nestydíce se hanebně hřešiti [...].“ (s. 109). Manni naopak ukázkou vztahuje jen k ženám, čímž také ještě podporuje název kapitoly: „Leggano questo essemplio le femmine lasciuve [...].“ (s. 88), (Ať si přečtou toto exemplum chlípné ženy).

Nadále následuje u Manniho ještě jedno exemplum, které uvádí i Šteyer, ale tentokrát zde není moc společných prvků, jde spíše o převedení hlavní myšlenky a o vlastní zpracování.

Tormento de mormoratori, s. 90-92 / Trápení těch, kteříž jazykem zhřešili, 127-134

Stejně jako v jiných částech, tak i zde se Šteyer snaží vždy celek nějak uzavřít, např. následující větou: „[...] hrozný příklad věčného zatracení všem utrhačům zanechal.“ (s. 127). Manniho exempla někdy v závěru působí spíše dojmem mechanického useknutí.

Podívejme se na další způsob rozšíření ve formě přidané vedlejší věty přívlastkové a přirovnání. Manni uvádí jen slovo: „mormoratore“, které Šteyer překládá jako „utrhač“. Tento

výraz však ještě rozvádí: „[...] o jiném utrhači, kterýž jako zlý pes na každého štěkal, každému na cti utrhal a o žádném dobrého slova promluvit nemohl.“ (s. 129).

Tormento de lussuriosi, s. 98-100 / Trápení chlípných, s. 117-126

Na následujícím exemplu je pěkně vidět rozdílné pojetí obou našich autorů. Zatímco Manni se soustředí spíše na předvedení vidění, které měl Albert Veliký, jež slouží pro poučení ostatních: „[...] narrare una certa spaventosa Visione dell'Inferno [...]“ (s. 99), (vypovědět o jednom strašném pekelném vidění). Šteyer se prezentuje jako vypravěč kladoucí důraz na akt vyprávění. Otevírá exemplum takto: „A poněvadž obyčejně jaký bývá život, taková bývá smrt, jako tento rytíř živ hovadsky, tak také svůj život hovadsky dokonal [...]“ (s. 117).

Podívejme se také na odlišně pojatý způsob v reprezentaci lexika: „acqua bollentissima“ (vroucí voda) / „potopili jej v rozpuštěné zvonovině, když nejvíc vřela“ nebo: „letto infuocato“ (rozpálené lože) / „na železném rozpáleném loži“ dále: „Spaventoso serpente grosissimo“ (hrozivý převeliký had) / „přiložili přehroznou žábu, kteráž byla tak dlouhá jako on a rozložila se po celém loži“.

Tormento de tiranno, s. 102-104 / Trápení ukrutných tyranů, 71-73

Zde se navíc vyskytuje úsek, který opět působí pohádkovým dojmem. Jde o model kladení úkolů pro dosažení nějakého cíle, který se v lidových vyprávěních objevuje velmi často: „[...] vejdi do takové komory, v níž spatříš to, čehož si žádostiv. Ale chceš-li zaživa vyjít, hned jak tento kůň zařehce, rychle vyskoč ven, vsedni na koně a jeď po svejch.“ (s. 71).

Tormento de peccatori impenitenti dannati, s. 106-108 / Pokuta nekajících hříšníků, s. 145-154

Opět další příklad Šteyrova rozšířen: „a cui egli rispose“ (s. 103), (jemuž on odpověděl) / „tuto jalovou vejmluvu za odpověď dával“ (s. 145).

Tormento e pene dell'inferno motivo di perseveranza, s. 114-116 / Pekelné muky vzbuzují k setrvání v dobrém, s. 173-176

Manni začíná takto: „Onde leggiamo di S. Giosafatto“ (s. 115), (pročež čtete o sv. Josafatovi). Pro Manniho jsou svatí spíše prostředkem pro předvedení příkladu. Šteyer je bere jako hybné prvky svých povídek. Lépe je charakterizuje, přisuzuje jim role, kterými rozvíjejí děj. „Svatý Jozafat Avennera, indiánského krále syn [...] modlil se jednou ten svatý mládeneček několik hodin Bohu, žádaje ho za to s velikou horlivostí a s vyléváním slz, aby ho od násilných outoků smilného ducha vysvoboditi ráčil [...].“ (s. 173).

Děj pokračuje podrobným vylíčením vidění. Manni ho však shrne do jednoho krátkého odstavce, ve kterém nám spíše předává informaci, že měl mladík vidění, které ho uchránilo před hříchem. Šteyer ale toto vidění rozvádí:

Ve snách pak ukázali se mu jacís muži, kteříž ho po jakýchs neznámých krajinách přivedli nejprvé do velmi veselého ráje a nadmíru krásného nebeského města, kdež mu praveno jest, že by to bylo odpočinutí těch, kteříž věrně Pánu Bohu slouží v spravedlnosti [...] Odkudž odveden, a ač velmi nerád, přiveden jest do jiných míst, prvnějšímu rozkošnému ráji napříč protivných, neboť byly tam přehrozné tmy a všecko plno hrůzy, bolesti a strašlivého hluku [...] že se třásl po celém těle a z jeho očí hojně slzy jako nějací potůčkové tekly [...]. (s. 175).

6. ZÁVĚR

Diplomová práce byla zaměřena na srovnání *Věčného pekelného žaláře* Václava Matěje Šteyera s italskou verzí *La prigione eterna dell'inferno* od Giovanniho Battisty Manniho.

Především jsem se snažila vysledovat, jakým způsobem Šteyer převádí Manniho dílo, v čem se liší, ale i naopak shoduje. Prošli jsme jednotlivé jazykové roviny a pozorovali výrazné prvky, které jsou pro práce charakteristické a které tvoří významovou základnu textů.

Je pravdou, že musíme konstatovat, že jezuitský vliv je v textech opravdu silně patrný, a to především v hlavní apelativní funkci, které jsou podřízeny všechny jednotky, ze kterých texty sestávají.

Šteyer se od Manniho liší ve způsobu zpracování jednotlivých pramenů. Pracuje s nimi odlišným způsobem. Modifikuje je a přizpůsobuje svým aktuálním potřebám. Zdá se být autorem se širším rozhledem. Snad proto se v *Žaláři* objevuje více exempel, více rozdílných pramenů, ze kterých čerpá, ale i vlastních zkušeností. Šteyera vnímáme jako autora s výrazným jazykovým citem, jenž je velmi dobře poučen na poli gramatiky. Podařilo se mu vytvořit čtenářsky přitažlivé dílo, jež mohou vzít do rukou jak čtenáři vzdělaní, tak i méně poučení.

Nejvíce bych tedy vyzdvihla Šteyerovu schopnost vytvořit celek, který je přesvědčivý ve své komplexnosti, ale i v jednotlivostech. Dívám se na jeho dílo jako na jistou koláž, která sestává z mnoha střípků, jež drží pevně pohromadě díky Šteyerově invenci, kterou vše provázal v jeden celek. V tomto ohledu se Manni nejvíce liší. Nejde ani tak o jiné zpracování exempel nebo o detaily v překladech, ale spíše o celkový dojem. Manniho *La prigione* nevnímám jako důmyslně pospojovaný komplex. Občas působí spíše fragmentárním způsobem. Ovšem i Manniho práce je ve své podstatě dobře propracovaná, především díky pravidelně strukturovaným kapitolám a přiloženým ilustracím. Pokud se však podíváme na Šteyerův *Žalář*, musíme přece jen připustit, že se jedná o dílo v mnoha aspektech vyzrálejší.

7. RIASSUNTO

Il tema principale della mia tesi di laurea è la comparazione dell'opera di Giovanni Battista Manni *La prigione eterna dell'Inferno* con la sua traduzione ceca, opera di Václav Matěj Šteyer.

Giovanni Battista Manni fu rettore dei collegi gesuitici. Nell'anno 1666 uscì la sua opera *La prigione eterna dell'Inferno*, che fu successivamente tradotta in lingua ceca da Václav Matěj Šteyer. La versione fu condotta, con ogni probabilità, direttamente sul testo italiano della quarta edizione, datata 1669; in questa edizione Manni fece infatti delle correzioni significative, che troviamo anche nella traduzione ceca. L'opera di Manni non è del tutto originale: si ispira a un trattato, uscito nel 1640, di un gesuita spagnolo, Juan Eusebius Nieremberg. È quindi possibile seguire un interessante intreccio di influenze tra le opere di Nieremberg, di Manni e di Šteyer.

L'obiettivo principale della mia tesi è comunque la comparazione del testo di Manni con quello di Šteyer. Nell'opera di Šteyer troviamo una pluralità di fonti e di influenze ricondotte a unità grazie alla bravura del traduttore. Tale approccio non era raro all'epoca. L'opera di Manni conta centoventi pagine, mentre la versione di Šteyer arriva alle quattrocento: non si tratta quindi di una traduzione nell'accezione moderna della parola, ma piuttosto di una rielaborazione del modello originale che Šteyer aggiusta, interpreta e arricchisce di altri *exempli* e riflessioni.

Nel mio lavoro comparativo analizzerò il livello lessicale e sintattico e i mezzi stilistici utilizzati. Mi soffermerò inoltre sull'influenza della retorica delle scuole gesuitiche sulle modalità seguite da Šteyer per allargare il testo italiano. Mi interesseranno in particolare gli *exempli*, che in Šteyer talvolta assumono quasi il carattere di racconti autonomi.

Nel primo capitolo della mia tesi di laurea presenterò gli autori segnalati sopra e le loro opere significative per il mio obiettivo principale, cioè la comparazione del testo di Manni con quello di Šteyer.

Il capitolo successivo sarà dedicato alla caratteristica principale dei motivi tematici sviluppati nel corso del seicento soprattutto nell'ambito delle scuole gesuitiche.

L'elemento comune dell'arte barocca è un forte sentimento della morte e del tempo fugace che ricorda all'uomo la precarietà della sua presenza nel mondo. Le opere si riferiscono soprattutto alle cosiddette "le quattro cose ultime": la morte, il giudizio di Dio, l'inferno e il paradiso. Troviamo una serie dei motivi tematici che cercano di raffigurare l'immagine dell'inferno e del paradiso per convincere i peccatori a migliorare la propria vita.

Mi soffermerò anche sul mutamento degli *exempli* che venivano pronunciati durante la predicazione religiosa per illustrare e chiarire le parti complicate della Bibbia. Si tratta di una tendenza generale dell'avvicinamento degli *exempli* verso la letteratura popolare (favole, leggende ecc.).

Nel terzo capitolo analizzerò la struttura generale delle opere comparate. Inizierò con l'opera di Manni, *La prigione eterna dell'inferno* e proseguirò con quella di Václav Matěj Šteyer, *Věčný pekelný žalář* per mostrare gli elementi costitutivi, tematici e formali delle opere.

Inoltre mi occuperò della forte tendenza notata nelle presenti opere; tendenza di rendere interessante la scrittura per mantenere il contatto con i lettori. Gli autori si rivolgevano al destinatario attraverso domande. Il lettore doveva avere un'idea chiara dell'inferno così da sapere cosa gli sarebbe accaduto qualora non avesse migliorato la sua vita.

Viene anche notato che entrambi gli autori esprimono giudizi negativi nei confronti delle donne: nelle opere infatti venivano riportate immagini ricorrenti di donne mendaci, litigiose, disoneste, ecc.

Nel capitolo successivo tenderò a fare la comparazione del testo di Manni con quello di Šteyer sottolineando le figure retoriche usate nei testi (perifrasi, paronomasie, parallelismo, apostrofe, le domande retoriche, ecc.); figure utilizzate con lo scopo di attirare l'attenzione dei lettori come la scelta del lessico (espressivo, familiare, peggiorativo, aumentativo, ma anche modi di dire, ecc.).

Inoltre cercherò di mostrare il modo con il quale nei testi viene rappresentata la figurazione dell'inferno. Gli autori la immaginavano come una stanza perpetua oppure

come la casa infernale già comprata dai peccatori, ecc. Troveremmo anche un ampio registro delle espressioni lessicali per definire gli abitanti dell'inferno, ossia i demoni.

Sul piano sintattico riguarderò le principali strutture di frasi usate nei testi. Soprattutto nell'opera di Šteyer troviamo una successione delle frasi semplici e complesse che rendono il contenuto più dinamico. In generale, si può affermare che Šteyer fu molto meglio istruito nel campo di grammatica rispetto a Manni.

Entrambi gli autori usarono spesso le interrogazioni retoriche, le esclamazioni, tanti interiezioni, ecc. per sottolineare la caratteristica persuasiva dei testi. Si tratta di un fenomeno che viene impiegato soprattutto nei contesti di trattatistica retorica, morale o della predicazione religiosa.

Per quanto concerne il piano stilistico viene notata la forte influenza dominata da forze e spinte della scuola gesuitica. Inoltre sottolineerò le caratteristiche dei principali mezzi stilistici utilizzati dagli autori.

Nel quinto capitolo mi occuperò degli *exempli* comuni di entrambi i testi. *Gli exempli* verranno comparati sia sul piano linguistico che su quello tematico. Mi soffermerò sulla modalità di rielaborazione e arricchimento seguita da Šteyer per rendere più interessante e efficace la sua scrittura e sottolineerò i motivi tematici presenti soprattutto negli *exempli* di Šteyer che si basano sulla letteratura popolare.

Per concludere, l'obiettivo della mia tesi di laurea è stato quello di analizzare le modalità di traduzione seguita da Šteyer per allargare l'opera *La prigione eterna dell'inferno* di Manni. Abbiamo visto i motivi comuni presenti nelle opere ma anche quelli diversi che le rendono originali. Il mio scopo, infatti, è stato quello di comparare una serie di motivi principali del livello lessicale, sintattico e stilistico.

In generale, si può affermare che l'opera di Šteyer è basata sulla pluralità di fonti unite insieme in modo molto istruito; sull'utilizzo di *exempli*, riflessioni, citazioni che non troviamo nell'opera di Manni e che Šteyer ha rielaborato l'opera di Manni verso un unico fine: quello di stupire ed attirare i suoi lettori. Possiamo dire che è riuscito a scrivere una rielaborazione eccellentemente condotta.

8. RÉSUMÉ

Hlavním cílem diplomové práce bylo srovnání díla *La prigione eterna dell'inferno*, jehož autorem je Giovanni Battista Manni, a jeho českého překladu, *Věčný pekelný žalář*, který byl pořízen Václavem Matějem Šteyerem.

Soustředila jsem se především na to, jakým způsobem Šteyer postupoval při převodu Manniho spisu do českého jazyka. Vidíme, že Šteyerovo dílo je mnohem rozšířenější. Jsou v něm propojeny různé citáty, exempla, úvahové pasáže, které u Manniho nenalezneme. Na první pohled si můžeme všimnout, že Manniho originál má sto dvacet stran, zatímco Šteyerova verze čtyři sta. Nemůžeme tedy říci, že by šlo o překlad v moderním smyslu slova. Jde spíše o přepracování předlohy, kterou Šteyer upravuje, vysvětluje a výrazně rozšiřuje.

Ve své srovnávací práci jsem nejprve představila výše zmíněné autory společně se španělským jezuitou Juanem Eusebiem Nierembergem, jehož traktátem se Manni inspiroval v některých pasážích *La prigione*. Snažila jsem se také ukázat dobové kulturní pozadí, ve kterém díla vznikala. Dále jsem popsala strukturu obou prací. Sledovala jsem použité figury, tropy a lexikum, tedy prostředky, kterými se autoři snažili texty ozvláštnit, a zaujmout tak čtenáře. Dále jsem se zaměřila na syntaktickou rovinu textů a výrazné stylové postupy a prostředky.

Zdůraznila jsem všudypřítomný vliv jezuitské rétoriky, která oba texty ovlivnila, pak také snahu autorů upoutat svoje čtenáře poutavými příběhy, názornými příklady nebo expresivními ilustracemi. V samostatné kapitole jsem se věnovala exemplům, a to především těm, které se vyskytují v obou textech.

Mým cílem bylo tedy vysledovat, jakým způsobem Šteyer rozšiřuje Manniho dílo. Prošla jsem jednotlivé jazykové roviny a hledala výrazné prvky, které jsou pro obě práce charakteristické a jež tvoří významovou základnu textů. Mohu říci, že se Šteyerovi podařilo vytvořit opravdu čtenářsky přitažlivé dílo, ve kterém propojil mnoho různorodých částí v jeden pevný celek.

9. SUMMARY

The task of this diploma thesis is to confront the writing *La prigione eterna dell'Inferno* that was written by Giovanni Battista Manni with its Czech translation *Věčný pekelný žalář* made by Václav Matěj Šteyer.

I tried to observe the way how Šteyer proceeded in the translation of Manni's master copy to the Czech language. We can see that the Šteyer's piece of writing is much more extended. He succeeded to unite many citations, examples and reflections. We can mention that the Manni's *La prigione* has one hundred and twenty pages and the Šteyer's *Žalář* four hundred pages. Consequently we can't state that Šteyer's writing is a translation in the modern meaning as he changed many passages by extending them.

In the first chapter of my thesis I wanted to present Giovanni Battista Manni and Václav Matěj Šteyer as well as Juan Eusebio Nieremberg, who has been the inspiration for Manni in some passages of *La prigione*. The second chapter is focused on cultural situation that influenced the writing style of our two authors. I analyse the structure of *Žalář* and *La prigione*. Furthermore, I followed the Šteyer's translation of Manni's master copy as regards lexicon, syntax and stylistics.

I investigated the way of presenting the rhetoric of Jesuit schools by both authors. I also describe the means the authors employed to attract the reader's attention, e.g. captivating stories, illustrative examples and expressive illustrations.

The fifth chapter was focused on the specific style of examples common to the works of Manni's and Šteyer.

To sum up it, the main goal of this diploma thesis was to analyse the extension of Manni's original work by Šteyer. I attempted to find the distinctive marks of these two writings and point out their common as well as unique aspects. I can affirm that Šteyer succeeded in creating an outstanding work, complex yet harmonious.

10. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

10.1 Prameny

MANNI, Giovanni Battista. *Věčný pekelný žalář; do češtiny převedl Václav Matěj Šteyer*. Brno: Atlantis, 2002. ISBN 80-7108-224-4.

MANNI, Giovanni Battista. *La prigione eterna dell'inferno*. Venezia, 1666. [online]. [cit. 2012-05-02]. Dostupné z: <<http://books.google.it/books/>>. Verze: poslední úpravy: 29.7.2009.

10.2 Sekundární literatura

CRONIA, Arturo. *La fortuna di Dante nelle letterature ceca e slovacca*. Padova: Marsilio Editori, 1964, s. 32 – 35. ISBN 978-80-200-1762-8.

ČERNÝ, Václav. *Až do předsíně nebes*. Praha: Mladá fronta: Arkýř, 1996. ISBN 80-204-0588-7.

DVOŘÁK, Karel. *Soupis staročeských exempel*. Praha: Univerzita Karlova, 1978. ISBN 80-200-0523-4.

HAVELKA, Tomáš. *Giovanni Battista Manni, Věčný pekelný žalář*. In: Acta Comeniana 17. 2003, s. 337 – 342.

JAKUBEC, Jan. *Dějiny literatury české I*. Praha: Jan Laichter, 1929, s. 903.

KALISTA, Zdeněk: *Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko*. Brno: Blok, 1970, s. 176 – 177.

KOPECKÝ, Milan. *K české barokní homiletice*. In: O barokní kultuře. Sborník statí. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1968, s. 61 – 74.

SLÁDEK, Miloš. *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*. Jinočany: H & H, 1995, s. 14 – 25, 61 – 68. ISBN 80-85787-84-9.

SLÁDEK, Miloš. *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*. Jinočany: H & H, 2000, s. 13 – 30. ISBN 80-86022-47-1.

SVATOŠ, Martin. *Osobnost, život a dílo Matěje Václava Štejera T. J. v podání jezuitských pramenů*. In: M. V. Štejer, Žáček. Praha: Akropolis ve spolupráci s Učenou společností ČR, 2001, s. 151 – 176. ISBN 80-7304-012-3.

VAŠICA, Josef. *Věčný pekelný žalář*. In: České literární baroko. Brno: Atlantis, 1995, s. 113 – 127. ISBN 80-7108-123-X.

VAŠICA, Josef. *Písně o posledních věcech člověka*. In: České literární baroko. Brno: Atlantis, 1995, s. 92 – 109. ISBN 80-7108-123-X.

VLČEK, Jaroslav. *Dějiny české literatury II*. Praha: L. Mazáč, 1931, s. 245 – 246.

WILDOVÁ, Tosi, Alena. *Osudy Věčného pekelného žaláře a jeho místo v české literatuře*. In: Věčný pekelný žalář. Brno: Atlantis, 2002, s. 243 – 284. ISBN 80-7108-224-4.

WILDOVÁ, Tosi, Alena. *Barokní představa pekla očima tří jezuitů v Čechách, Itálii a Španělsku*. In: Baroko v Itálii – baroko v Čechách. Praha: Filosofia, 2003, s. 483 – 485. ISBN 80-7007-176-1.